

Pozsony Ferenc

A székely társadalom kutatása

Előzmények

A magyar néprajztudomány 19. századi kialakulását és intézményesülését megelőző évszázadokban krónikás feljegyzésekben, egyházi iratokban, nemesi emlékiratokban, katonai összeírásokban, útleírásokban találunk adatokat a rendi székely társadalom szerkezetével és működésével kapcsolatban.¹

Székelyföld 16–17. századi népességét, társadalmát, belső rétegzettségét elsősorban lustrák segítségével ismerhetjük meg.² A reformációt követő 17. század népéletéről, vallásosságáról, erkölcsi és jogi értékrendjéről már a magyar nyelven írott egyháztanácsai és vizitációs jegyzőkönyvek is tudósítanak.³ A fejedelemség korában keletkezett nemesi önéletrajzokban és magánlevelekben számos adatot, leírást olvashatunk a székelység társadalmi csoportjairól, kapcsolatrendszeréről és mindennapi életéről.⁴ A hadviselő székelyek 16–17. századi végrendeletei szintén részletekben gazdag leírásokat tartalmaznak a korabeli székelyföldi társadalom működésével, a főnépek, lófők és gyalogok, valamint a jobbágyok sajátos jogaiival, kötelezettségeivel, személyes kapcsolatrendszerével és erkölcsi rendjével kapcsolatban.⁵

A felvilágosodás századában, elsősorban az osztrák hatalom utasítására, már olyan népleírásokat, statisztikai összeírásokat is készítettek a térségben, melyek a racionálisan felépített, központosított hatalom, állam

---

¹ Györffy 1941: 36–41, Kós 2011b: 28–29.

² Demény 1995, 1999, 2000; Demény–Pataki 1983, 1985; Demény–Pataki–Tüdős 1994.

³ Lásd Csáki–Szócsné Gazda 2001: 1–49, Kolumbán 2005.

⁴ Bethlen 1955: 227–229.

⁵ Tüdős S. 2003.

érdekeit, a népesség pontos nyilvántartását, irányíthatóságát, valamint megadóztatását szolgálták.⁶

Lakatos István, római katolikus plébános, 1702-ben keletkezett latin nyelvű kéziratában mutatta be Székelyföldet és annak népét.⁷ A református Bod Péter önéletírásában is számos adatot találunk szülőföldjének népéletével kapcsolatban. Részletesen beszámolt arról, hogy az 1718-as szárazság, éhínség és pusztító pestisjárvány milyen jelentős népességfogyást idézett elő a vidéken, mivel táplálkoztak a háromszéki székelyek a katasztrófa idején, majd a nélkülözések elől hogyan vándoroltak ki tömegesen a szomszédos Moldvába.⁸

Az erdélyi fejedelemség korának szokásvilágát, lakáskultúráját, táplálkozását, viseleteit, vendégfogadáshoz és házasságkötéshez kapcsolódó régi szokásait, majd a 18. század elején bekövetkezett változásait az Alt-orján élő Apor Péter báró örökítette meg *Metamorphosis Transylvaniae* című, 1736-ban befejezett kéziratot munkájában. A konzervatív szemléletű háromszéki nemesember részletesen leírta művében, hogy a fejedelemség idején élő társas szokások, erkölcsi értékek milyen gyökeresen megváltoztak az osztrák adminisztráció, katonaság berendezkedése után.⁹

A székelység következő latin nyelvű magvas leírását Szilatsek Pál, jezsuita szerzetes készítette, akinek *Dacia Siculica* című műve Kolozsvárt 1731-ben jelent meg.¹⁰ Az erdővidéki Benkő József (1740–1814) *Transsilvania specialis* című latin nyelvű kéziratában, mely magyarul csak 1999-ben, Szabó György fordításában jelent meg, tárgyilagos leírást készített a székelységről is.¹¹

A 18. század végén és a 19. század elején keletkezett parasztvallomások, valamint urbáriumok szintén nagyon sok információt tartalmaznak a korabeli székely falvak társadalomszerkezetével, viszonyaival, gazdasági életével, jogrendjével, kötelezettségeivel, valamint a helyi természetes erőforrások (erdő, mező, kaszáló, források, folyóvizek, tavak) közös és egyéni használatával kapcsolatban.¹²

⁶ Danyi–Dávid 1960, Zsupos 1988.

⁷ Zepezaner 2012: 7–8.

⁸ Bod 1940: 85.

⁹ Apor 1863, 1978.

¹⁰ Zepezaner 2012: 8.

¹¹ Benkő 1999, Zepezaner 2012: 9. Megjegyezzük, hogy a teljes Transsilvania Generalis Szabó György fordításában, a Székely Nemzeti Múzeum kiadásában fog nemsokára megjelenni.

¹² Takács 2002, 2011, 2002.

A 19. század elején, a magyar reformkor évtizedeiben már több leírás készült a Székelyföldről is. Az 1848-as forradalmat megelőző korszak erdélyi útleírásairól Egyed Ákos készített szakszerű összefoglalást.¹³ Újfalvy Sándor emlékiratában a reformkori Háromszék mezőgazdaságának és társadalmának állapotát, viszonyait örökítette meg.¹⁴ Kállay Ferenc (1790–1861) *Históriai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időben* című munkája Nagyenyeden 1829-ben jelent meg.¹⁵ Szentiváni Mihály 1837-ben látogatott el Erdélybe, azon belül Székelyöldre. A *Gyaloglat Erdélyben* című munkájában számos leírást, kritikai megjegyzést találunk a régió korabeli népeletével és a székely kisvárosok elmaradottságával kapcsolatban.¹⁶ Kőváry László 1842-ben szintén úti élményei alapján jelentette meg *Székelyhon* című művét, melyben röviden leírta a vidék népeletének számos sajátosságát is.¹⁷

A reformkor útleírásai közül messze kimagaslik az erdélyi szász Daniel Gottlieb Scheint 1833-ban Pesten megjelent *Das Land und Volk der Szeckler in Siebenbürgen in physischer, politischer, statistischer und geschichtlicher Hinsicht* (Az erdélyi székelyek földje és népe természeti, politikai, statisztikai és történelmi szempontból) című államismereti és honismereti könyve. A Medgyesen élő szász orvos útleírásának első részében a régió természetföldrajzi viszonyait írta le, majd annak második fejezetében, a kor szokásainak megfelelően jellemezte a székelyeket, részletesen szólt népkarakterükről, eredetükről, jellegzetes társadalmukról és szokásaikról, oktatási és egyházi intézményrendszerükről, azoknak állapotáról. Kéziratának magyar fordítása a Székely Nemzeti Múzeum kiadásában Sepsiszentgyörgyön jelent meg 2012-ben.¹⁸

Árokalyi Ürögdi Nagy Ferenc 1837-ben utazott Brassótól Kézdivásárhelyig, majd úti élményeit később részletesen papírra vetette. Abban leírta a vidék természeti sajátosságait, Sepsiszentgyörgy, Kovászna és Kézdivásárhely építészetének, kézműiparának, gazdasági életének, etnikai szerkezetének jellegzetességeit.¹⁹ Sándor István az udvarhelyszéki

---

¹³ Egyed 1973.

¹⁴ Újfalvy 1941: 311–324.

¹⁵ Zepezaner 2012: 16.

¹⁶ Szentiváni 1986.

¹⁷ Kőváry 1842.

¹⁸ Scheint 1833, 2012.

¹⁹ Egyed 1973: 68–112.

Homoródméntén fekvő falvakban tett hosszabb utazást 1839-ben, feljegyzéseiben pedig számos hasznos információt, részletekben gazdag leírást találunk nemcsak a vidék természeti adottságairól vagy múltjáról, hanem lakosságának mindennapi életéről is.²⁰

A magyar reformkor idején a székely népeletről számos útleírás jelent meg a Kolozsváron és a Pesten kiadott lapokban is.²¹ Ezt a fokozott értelmiségi érdeklődést messzemenően elősegítette a kor romantikus világszemlélete, egzotikumkeresése, másodsorban a magyar nemzeti mozgalmak megerősödése, harmadsorban pedig a haza elmaradott területeinek és néprészeinek felemelésével kapcsolatos reformkori szándék.²²

A dualista korszak eredményei

Orbán Balázs az 1860-as években járta be a székely településeket, majd részletesen leírta a meglátogatott falvak természetrajzi környezetét, múltját és kultúráját. A terepmunkája során összegyűjtött információkat egészítette levéltári források adataival és a helyi szájhagyományokban, emlékezetben fennmaradt mondákkal, majd 1868–1873 között jelentette meg rendre *A Székelyföld leírásának* köteteit. Monográfiájának külön érdeme, hogy tudatosan dokumentálta és bemutatta a hajdani kiváltságos terület belső tagoltságát, a kisebb tájak specifikus kulturális elemeit, a székely mezővárosok jellegzetes társadalmát és örökségét. Terepkutatásai során olyan fotografusai felszerelést szállított és használt, melynek segítségével lefényképezte az épített örökség jelesebb emlékeit, a helyi népviseleteket, új ipari és turisztikai objektumokat, valamint a térség természetrajzi ritkaságait.²³ Orbán Balázs honismereti köteteit sajátos 19. századi romantikus világ-, kultúra- és történelemszemlélet jellemezte. Azonban a népcsoport iránt érdeklődő magyar értelmiségiek számára szintézisében változatos képet nyújtott a régió természetrajzi, történelmi, etnodemográfiai, néprajzi és kulturális környezetéről, sajátosságairól. Tudatosan arra vállalkozott, hogy a térség jellegzetes kultúráját és örökségét

²⁰ Jánosfalvi 1839, 1942. Lásd Egyed 1973: 143–158.

²¹ Kós 2011b: 29.

²² Egyed 1973: 9–15.

²³ Orbán 1868–1873, 1971, 1993.

beépítse a modern polgári magyar nemzeti kultúra szerkezetébe. Továbbá arra törekedett, hogy az akkor igencsak Alföld-centrikus magyar nemzeti tájba beemelje a Keleti-Kárpátokban fekvő Székelyföld egzotikus, különleges természeti elemeit és helyeit.²⁴

Kozma Ferencz *A Székelyföld közigazgatási és közművelődési állapota* című összefoglalása a Székely Mívelődési és Közigazgatási Egylet kiadásában 1879-ben Budapesten jelent meg. Kihangsúlyozzuk, hogy szintézise pontos statisztikai adatokra épül, s benne rendre bemutatta a vidék természeti erőforrásait, demográfiai állapotát, tartalékait, gazdaságát, földművelését, állattenyésztését, erdőkitermelését, falusi és városi kézműves-ségét, iparát, kereskedelmét, pénzügyi életét, közoktatási és művelődési intézményrendszerét.²⁵

A millennium tiszteletére Erdélyben is számos vármegye, vidék, település monográfiája készült el, melyek jelentős mennyiségű honismereti, néprajzi, társadalom- és intézménytörténeti adatot, leírást közöltek. Közülük a Potsa József által szerkesztett, Háromszékről írott összefoglalót emeljük ki.²⁶ Udvarhelyszék monográfiáját Jakab Elek és Szádeczky Kardoss Lajos készítette el.²⁷ A századforduló éveiben Tivai Nagy Imre, a Csíki Székely Múzeum Egyesület elnöke jelentetett meg kötetet a régi csíkiakról.²⁸ Vitos Mózes, művelt plébános pedig 1894-1902 között jelentette meg a *Csíkmegyei füzetek* című, néprajzi leírásokat is közlő helytörténeti füzet sorozatát.²⁹ Csík-, Gergyó- és Kászonszék népeinek rendszeres történetét pár évtizeddel később Endes Miklós foglalta össze.³⁰ Habár Vámszer Géza csíki településtörténeti kutatásai már az 1930-as években kibontakoztak, eredményei, kéziratái viszonylag későn, csak az 1989-es rendszer-változás után láthatóak rendre nyomdafestéket.³¹

Az 1867-es kiegyezést követő folyamatok (arányosítás, új polgári, örökösödési törvény bevezetése, a megkésétt, felemásan finalizált vasútépítés és urbanizáció) a térség falvainak túlnépesedését, elszegényedését és

---

²⁴ Lásd Albert R. 1997.

²⁵ Kozma 1879.

²⁶ Potsa 1899.

²⁷ Jakab–Szádeczky 1901.

²⁸ Tivai Nagy 1996.

²⁹ Vitos 2003.

³⁰ Endes 1938.

³¹ Vámszer 2000, 2007.

Óromániába irányuló tömeges migrációját idézte elő. A magyar elit tagjai, látván a régió leszakadását és elmaradottságát, a századforduló éveiben egyre nyomatékosabban szorgalmazták Székelyföld fejlesztésének és modernizálásának szükségességét.³² A régió társadalmi, gazdasági helyzetét a Tusnádfürdőn 1902-ben megszervezett Székely Kongresszus előadói mutatták be. Az ott elhangzott helyzetelemzések, felzárkóztatási programok elemzését nemrég Balaton Petra valósította meg doktori értekezésében.³³

A két világháború közötti stúdiók

Bözödi György *Székely bánja* című szociográfiai munkájában, mely 1938-ban jelent meg Kolozsváron, gyökeresen szakított a székelység korábbi romantikus bemutatásával, mitizálásával, tudatosan a helyi társadalom valósághű ábrázolására törekedett.³⁴ Kíméletlenül rámutatott a székelyföldi falvak legégetőbb szociális problémáira, az egyre súlyosbodó elszegényedési folyamatokra, melyek előidézték a székelység óromániai városok és ipari telepek felé irányuló tömeges migrációját.³⁵

Venczel József a 20. század közepének egyik legtehetségesebb és legtájékozottabb székely származású, erdélyi társadalomkutatója volt, akinek szakmai eredményei csak az 1930–1940-es években kaptak nyilvánosságot. Meggyőződéssel vallotta, hogy a kisebbségben élő értelmiségieknek, tudósoknak számos specifikus feladata, küldetése van az önismeret, a hiteles társadalomkép, valamint a különböző felzárkóztatási programok kidolgozásában és megvalósításában. Tanulmányaiban pontosan dokumentálta és elemezte a székely falvak alapvető demográfiai viselkedését, a székely népfelesleg kialakulásának okait, a térségből kifelé irányuló migrációs folyamatoknak a kibocsátó közösségre, lokális társadalomra gyakorolt hatásait.³⁶

A székelyek jellegzetes közösségi rendjével, jogi és örökösödési normáinak kutatásával a történészek és a néprajzosok már a 20. század első

³² <http://multikult.transindex.ro/?cikk=12430> (Letöltve: 2014.12.14.)

³³ http://www.cartofil.hu/phd_1psw.pdf (Letöltve: 2014.12.14.)

³⁴ Bözödi 1938.

³⁵ Bözödi 1938.

³⁶ Venczel 1936, 1937, 1942a, 1942b, 1980, 1988, 1993.

felében foglalkozni kezdtek. Többen elemezték, hogy a székely ősi vagyon védelmét, az utolsóknak született fiúgyermek különleges státuszát a rendi korszakban milyen sajátos normák, eljárások szabályozták és védték.³⁷ A székely jog- és társadalomtörténet egyik jelentős tudósa Bónis György volt, akit 1940-ben neveztek ki a kolozsvári tudományegyetemre, ahol egészen 1947-ig tartott különböző jogtörténeti előadásokat. Nagy szerepe volt abban, hogy Erdélyben is kibontakozott a népi társadalom szakszerű vizsgálata. Legjelentősebb tanulmányaiban a székely népi jog, értékrend és erkölcs működésének változását és történetét elemezte. Egyetemi előadásaiban és tanulmányaiban nagy hangsúlyt fektetett a középkori jog és a székelyföldi normák kapcsolatának bemutatására, a rokonsági és az örökösödési rend szakszerű feltárására.³⁸ Tudományos és oktatói tevékenységének hatása kolozsvári tanítványainak (Imreh István, Kovács András) munkásságában, a második világháborút követő évtizedekben bontakozott ki.

A 20. század második felének eredményei

Mivel a kommunista hatalom 1945-től kezdődően tudatosan és nyíltan a hazai társadalom erőszakos homogenizálására törekedett, nem volt érdeke a korabeli társadalom reális, lényeges folyamatainak szakszerű vizsgálata és elemzése. A legtöbb kutató éppen azért fordult a múlt felé, hogy annak vizsgálatával bemutathassa és értelmezhesse a jelenben zajló társadalmi makrofolyamatok hatásait.

Imreh István, európai rangú, sokoldalú történész egész munkásságát a rendi struktúrák, intézmények, kapcsolatok, normák székelyföldi vizsgálatának szentelte. Kiváló tanulmányaiban, kötetekben módszeresen és szakszerűen elemezte a székely faluközösségek belső intézményrendszerét, sajátos önszerveződését és önrendelkezését.³⁹ Kiemelten foglalkozott a székely falusi társadalom változásával⁴⁰, a falutörvények szerepével⁴¹, valamint az erkölcsi és a jogi értékrend folyamatos átrendeződésével.⁴²

---

³⁷ Balogh 1929, Elekes 1927.

³⁸ Bónis 1942.

³⁹ Imreh 1973, 1979, 1983.

⁴⁰ Imreh 1994, 1999, Csetri–Imreh 1980.

⁴¹ Imreh 1973, 1983.

⁴² Imreh 1973, 1974, Imreh–Pataki 1992: 283–317.

Egyed Ákos történeti szintéziseiben mutatta be, hogy milyen alapvető változások, élesebb töréspontok voltak a székely társadalom XVII–XIX. századi mindennapjaiban.⁴³ Köteteiben elsősorban a székelység polgárosodásának, modernizálódásának esélyeit és lehetőségeit, valamint korláta- it és hatásait elemezte.⁴⁴ Tanulmányaiban arra kereste a választ, hogy az 1848-as jobbágyfelszabadítást követő polgárosodás és modernizáció milyen hatást gyakorolt a székely falvak korábbi társadalomszerkezetének, organikus struktúráinak átalakulására.⁴⁵ Árnyalt elemzéseket készített arról, hogy a polgári társadalom és gazdasági élet specifikus intézményeinek (pl. bankoknak, gyáraknak) a megjelenése, a vasúti hálózat és a korszerűbb városok kiépülése, valamint a piac szerepének megnövekedése milyen alapvető változásokat okozott a székely falusi és városi közösségek életvezetési stratégiáiban és életmódjában.⁴⁶

A román pártvezetés, közvetlenül Csehszlovákia 1968-as lerohanása után, ideiglenesen pár éven át enyhített korábbi kultúr-, oktatás- és tudománypolitikáján, valamint a nemzeti kisebbségekkel szemben követett agresszív asszimilációs gyakorlatán. Az ideológiai enyhülés hatására a hazai egyetemeken több szociológiai intézetet újra alapítottak, korszerű jelenkutatásokat kedeményeztek. Ezt a nyitást tükrözte a korábban meghurcolt, börtönviselt Venczel József rehabilitálása, és a kolozsvári egyetem szociológiai tanszéken statisztikusként való alkalmazása. Az 1972-ben elhunyt tudós legkiválóbb tanulmányait Imreh István gyűjtötte össze, szerkesztette köteté, látta el bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel 1980-ban.⁴⁷ Megjegyezzük, hogy a monografikus falukutatás lehetőségeivel és módszereivel, a székely kérdéssel és népmismerettel, valamint a népszolgálattal kapcsolatos eredményei, publikációi csak az 1989-es rendszerváltozás forгатagában jelenhettek meg újra gyűjteményes kötetekben.⁴⁸

Az Imreh István által szerkesztett, 1978-ban megjelent *Változó valóság* című kötet olyan szociográfiai tanulmányokat közölt, melyek elsősorban a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálását követő társadalmi, demográfiai folyamatokat (pl. a magángazdák túlélési és integrációs kálváriáit, stratégi-

⁴³ Egyed 2006.

⁴⁴ Egyed 1981, 1997, 2004, 2006.

⁴⁵ Egyed 1994a, 1994b.

⁴⁶ Egyed 1975, 1981, 1997, 2004, 2006.

⁴⁷ Venczel 1980.

⁴⁸ Venczel 1988, 1993.

ait, a városon letelepedettek beilleszkedési nehézségeit, a falun maradt családok szerkezetének gyökeres átalakulását, a korábbi lokális, rokonsági kapcsolatok átrendeződését, az erőszakos iparosítás, valamint a centralizált és erőltetett urbanizáció következményeit stb.) mutatták be.⁴⁹

Aradi József, Gáll Ernő, Imreh István, Nagy Olga és Péntek János irányítása mellett 1978 őszén, Kolozsvárt kezdte meg működését a *Korunk* folyóirat társadalomnéprajzi köre.⁵⁰ Ebben a csoportosulásban elsősorban olyan fiatal egyetemisták vettek részt, akik néprajzi, szociológiai és antropológiai módszerekkel szándékoztak vizsgálni Erdély társadalmának felgyorsult változását. A kör hatására a *Korunk* 1982-es évkönyve már az Apor Pétertől kölcsönzött *Metamorphosis Transilvaniae* címmel jelent meg, s abban egy-egy tanulmány foglalkozott az agyagfalvi és a havadi családszerkezet változásával, a csíkszentdomokosi fiatalok párválasztási stratégiáinak, a lövétei gyermekek szocializálódásának átrendeződésével, az iskoláskorúak értékorientációjának, pályaválasztásának átalakulásával, a Temesváron megtelepedett atyhaiak beilleszkedésével, valamint a tömeges migrációt követő etnikulturális folyamatokkal stb.⁵¹

A *Változó valóság* című szociográfiai tanulmánygyűjtemény második kötete Egyed Péter szerkesztésében jelent meg 1984-ben. Mivel a kiadvány szerzőinek jelentős része az 1968-as ideológiai nyitás után végezte szociológiai tanulmányait, írásaikban új szakterminológiát, korszerű módszereket honosítottak meg. A kiadvány elsősorban az 1962-es romániai kollektivizálást követő migrációs folyamatok demográfiai, társadalmi és kulturális hatásait elemzi városi terepen végzett alapkutatások segítségével. A szakszerűen elkészített dolgozatok részletesen megvizsgálták a Korond szomszédságában fekvő Atyháról Temesvár mellé áttelepedett székely közösséget, a kibocsátó falusi népesség fogyását, előregedését, a városi lakosság számának hirtelen növekedését kísérő jelenségeket, a társadalmi mobilitást, az ingázás hatásait, valamint a falun dolgozó értelmiségiek jellegzetes életmódját és fluktuációját.⁵²

---

⁴⁹ Imreh 1978, Geréb 1978: 245–262, Kósa-Szántó 1978: 93–112, Máthé 1978: 199–214, Vofkori 1978: 263–279.

⁵⁰ Borbély 2001.

⁵¹ Lásd Balázs 1982: 147–160, Geréb 1982: 128–146, Herédi 1982, Karácsonyi 1982: 227–233, Nagy Ö. 1982: 178–195, Tófalvi 1982: 9–38.

⁵² Egyed P. 1984, Létay 1984: 136–145, Tófalvi 1984: 10–53, Vofkori 1984: 178–201.

Nagy Olga a marosszéki Havadon 1974–1978 között szervezett komplex falukutatást a magyarországi és a román monografikus vizsgálatok mintájára. A havadi vizsgálat koncepciójának kidolgozásában alkalmazni és hasznosítani próbálta az Átányban és a Varsányban végzett csoportos kutatások eredményeit, valamint Venczel József módszertani útmutatásait.⁵³ Sajnos, a havadi vizsgálatokból megszületett tanulmányok igencsak megkésve jelentek meg, s így az ezredfordulóra részben elavultak a kutatás során megfogalmazott megállapítások és értelmezések.⁵⁴ Az interdiszciplináris és a monografikus jellegű havadi vizsgálatok eredményeinek sorában Nagy Olga és Nagy Ödön elemezte a helybéli családszerkezet, háztartás, munka-, jogi és erkölcsi rend átalakulását.⁵⁵ Kiemeljük, hogy Gazda Klára Budapesten megvédett doktori disszertációjában szintén monografikus módszerrel vizsgálta meg, hogy a felső-háromszéki Esztelneken milyen módszerekkel nevelték, szocializálták a kisgyermeket a helyi társadalmi, gazdasági, egyházi és művelődési életre.⁵⁶

Az 1968-as csehszlovákiai eseményeket követő romániai ideológiai lazítás hatására szépirodalmi szöveggént több olyan visszaemlékezés jelent meg nyomtatásban, mely a székelyföldi falusi emberek életét, a helyi társadalmak 20. századi mindennapjait, életstratégiáit, átalakulását örököltette meg szubjektív módon. Ekkor láthatott nyomdafestéket Tamási Áron Farkaslakán élő testvérének, Tamási Gáspár földműves visszaemlékezése is.⁵⁷ Az erdélyi magyar kutatók, elsősorban Salamon Anikó kezdeményezésére, az 1970-es évek közepétől kezdődően már egyre nagyobb hangsúlyt fektettek a népi önéletírások, elmesélt élettörténetek feltárására, összegyűjtésére és elemzésére.⁵⁸ Ráduly János 1987-ben jelentette meg a Kibédén élő, hajdani gazdai szolgák elmesélt élettörténeteit.⁵⁹ A kötet megjelenése olyan szakmai vitát váltott ki, mely elsősorban a Bukarestben megjelenő *A Hét* című folyóirat hasábjain bontakozott ki, s egyértelműen tisztázta az élettörténetek gyűjtésének, értelmezésének korszerű módszereit, az elmesélt vagy

⁵³ Bodrogi 1978; Fél–Hofer 1997, Venczel 1993.

⁵⁴ Nagy O. 2000, Gegesi–Nagy Ö.–Székely 2002.

⁵⁵ Nagy Ö. 2000a, 2000b, Nagy O.–Nagy Ö. 2000.

⁵⁶ Gazda 1980.

⁵⁷ Tamási 1970.

⁵⁸ Salamon 1979, Pillich–Vetési 1987.

⁵⁹ Ráduly 1987.

hangszalagra rögzített szövegek dokumentum-értékét, korlátait, az oral history módszer alkalmazásának lehetőségeit, előnyeit és buktatóit.⁶⁰

Közvetlenül 1968 után láthatott nyomdafestéket egy Kovászna megyét bemutató összefoglalás.⁶¹ Szintén akkor adták ki Kisgyörgy Zoltán Erdővidékről szóló kismonográfiáját.⁶² Benkő Samu pedig *Murokország* című kismonográfiájában vázolta fel az Alsó-Nyárádmentén fekvő, intenzív zöldségtermesztő közösségek gazdaság- és társadalomtörténetét.⁶³ Dr. Kós Károly, Szentimrei Judit és Nagy Jenő Kászonszék sajátos település- és társadalomszerkezetének, tárgyi kultúrájának változását egy 1972-ben megjelentetett, rendszeres néprajzi szintézisben mutatta be.⁶⁴ A Gyergyói-medencében fekvő falvak életmódját, gazdaság- és társadalomtörténetét Tarisznyás Márton foglalta össze szakszerű tanulmánykötetében.⁶⁵

Kósa László akadémiai értekezésében vázolta fel, hogy a polgárosodás miként kibontakozott ki 1880–1920 között Magyarország különböző régióiban és tájegységeiben. Kötetében magvasan bemutatta, hogy a kiegyezést követő évtizedekben, a vasútépítés, iparosodás és urbanizáció hőskorában Székelyföld különböző belső kulturális tájai, adminisztratív egységei (a Barcasággal szomszédos Háromszék, valamint Gyergyó, Kászon, Csík-, Udvarhely- és Marosszék) hogyan válaszoltak a polgárosodás kihívásaira.⁶⁶

Fiatal bölcsész tanárok 1978 után alapították a csíkszeredai Kommunikációs és Antropológiai Munkacsoportot, melynek tagjai elsősorban a székelyföldi társadalom 20. század végi átalakulását, a falusi fiatalok szocializációjában bekövetkezett változásokat, a térségben kibontakozó folklorizmust, a szocialista ünnepkultúra működését, a térhasználat és a térfoglalás szimbolikus, etnikai vetületeit, valamint a magyar és román, a székely és cigány kapcsolatokat vizsgálták.⁶⁷ A csoport munkatársai (Biró Zoltán, Gagyí József, Bodó Juliánna, Magyar-Vincze Enikő, Magyar Nándor

---

⁶⁰ Lásd a vitát lezáró szerkesztőségi cikket *A Hét* XIX. (1) 4. (1988. április 28.)

⁶¹ Bálint–Csíki–Gajzágó–Harkó–Jecza–Kisgyörgy–Kónya–Tompá 1969. Lásd még Novák–Tóth–Barthos–Kelemen 2013.

⁶² Kisgyörgy 1973.

⁶³ Benkő S. 1972.

⁶⁴ Kós–Szentimrei–Nagy 1972.

⁶⁵ Tarisznyás 1982.

⁶⁶ Kósa 1990. 358–378.

⁶⁷ Biró A.–Gagyí–Péntek 1987, Rostás 1989.

László, Oláh Sándor, valamint Balázs Lajos, Demény István Pál és Kósa Szánthó Vilma) Erdélyben is meghonosították az angolszász antropológia legújabb témáit, fogalmait, kutatási, elemzési és értelmezési módszereit. Írásaik jelentős részét *A Hét* című hetilapban és annak *TETT* című, havonta megjelenő füzetében, valamint a *Korunkban* közölték. A szétszórta n jelent dolgozataikat a totalitárius rendszer összeomlása után összegyűjtötték és közös kötetben tették elérhetővé az érdeklődők számára.⁶⁸

A rendszerváltozás utáni eredmények

A romániai rendszerváltozást követő első évtizedben a KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja különböző alapítványok támogatásával már nyíltan működött tovább Csíkszeredában. Munkatársai rendre megjelentették a korábbi, szocialista korszak erőszakos társadalomátalakító intézkedéseivel (pl. kulákozás, kollektivizálás) és ünnepkultúrájával kapcsolatos eredményeiket, elemzéseiket.⁶⁹ Kiemelten foglalkoztak a legújabb társadalmi, gazdasági, kulturális és mentális változások értelmezésével. Megvizsgálták, elemezték és értelmezték a Székelyföldön kialakult kettős hatalmi szerkezet működését, az egyre tömegessé váló munkamigrációt, a szocialista nagyipar csődjét, a fiatalok elvándorlását, az elszegényedési folyamatokat, a székelyföldi elit rekrutációját, a helyi vállalkozói réteg kialakulásának belső és külső buktatóit, az etnikai szerkezet, a szimbolikus térhasználat és az interetnikus viszonyok változását, valamint a roma lakosság integrációs nehézségeit.⁷⁰ A munkacsoport tagjai 2000 után fokozatosan beépültek a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem csíkszeredai és marosvásárhelyi részlegén megszervezett oktatási programokba, cselekvően részt vesznek a székelyföldi szociológus, vidékfejlesztő és kommunikációs szakemberek, idegen és román nyelvet jól ismerő pedagógusok képzésében, valamint a régió felzárkóztatásával kapcsolatos programok kidolgozásában és megvalósításában.⁷¹

⁶⁸ Kondorosi 1991.

⁶⁹ Bodó 2004a, 2004b, Bodó (szerk.) 1998.

⁷⁰ Bárdi–Hermann 1999, Bíró A. 1998, Bíró A.–Lőrincz 1999, Bodó 1996, 1998, 2000, 2002, Bodó–Oláh 1996, 1997, Gagyí 1996, Oláh 2004, Túros 1995.

⁷¹ Bíró A. 2006, Biro Z. 2006, Bodó 2004, Gagyí 2009, 2010.

Az 1989-es romániai változásokat követő évtized társadalomnéprajzi és antropológiai kutatásait alapvetően meghatározta a rendszeres néprajzi és szociológiai oktatás újraindítása, valamint egy új kutatói és oktatói intézményrendszer kialakulása. Erdély különböző vidékein dolgozó fiatal tanárok kezdeményezték és alapították meg Kolozsvárt, 1990 tavaszán a Kriza János Néprajzi Társaságot, mely az eltelt negyedszáz év alatt székházában néprajzi adattárat, szakmai könyvtárat, információs központot, kiállítási felületet működtet, tudományos rendezvényeket, alapkutatásokat szervez, megjelenteti az erdélyi és a moldvai magyarsággal kapcsolatos legújabb szakmai eredményeket.⁷²

Péntek János a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen 1990-ben alapította újra a néprajzos képzést, majd bő évtizeden át szintén ő építette ki annak alap- és mesterképzését, doktori iskoláját, melyeknek intézményes keretét napjainkban a Magyar Néprajz és Antropológia Intézet biztosítja. Ion Aluăş professzor szintén 1990-ben szervezte újra a szociológiai oktatást a kolozsvári tudományegyetemen, melynek magyar csoportjai is kialakultak fokozatosan. Míg a Kriza János Néprajzi Társaság a néprajz egyetemi oktatásának, a Max Weber Szociológiai Szakkollégium a magyar szociológiai képzésnek vált háttérintézményévé. A román kormány által Kolozsváron alapított Nemzeti Kisebbségkutató Intézetben elsősorban fiatal antropológusok, szociológusok és néprajzosok folytatnak terepvizsgálatokat, felméréseket, levéltári kutatásokat. Több kutatási programjuk a székelyföldi cigányok, magyarok, románok, örmények és zsidók együttélését, gazdasági és társadalmi berendezkedését elemzi.

A rendszerváltozás utáni időszakban több összefoglalás is készült Székelyföld társadalmi, gazdasági, egyházi, művelődési életével kapcsolatban. Például Sepsiszéki Nagy Balázs a 20–21. századok fordulóján, másfél száz évvel Orbán Balázs után járta be újra a Székelyföld falvait és mezővárosait. Köteteiben elsősorban a térség rendszerváltozás utáni kultúráját, társadalmát és örökségét regisztrálta. Útleírásában röviden bemutatja, hogy az első és a második világháború eseményei, a különböző határmódosítások, a helyi társadalom erőszakos homogenizációja 1945 után, a sztálinista kulákozás, az 1962-es kollektivizálás milyen alapvető etnikai, gazdasági, társadalmi és kulturális változásokat eredményeztek a tér-

---

⁷² Ilyés–Jakab 2010.

ség falvaiban és városaiban.⁷³ Különböző összeírások alapján Dávid Zoltán elemezte és értelmezte a székely népesség számának alakulását 1567–1992 között.⁷⁴ Varga E. Árpád gyűjtötte össze és közölte a székely települések felekezeti és etnikai szerkezetének átalakulását tükröző hivatalos népszámlálási adatokat.⁷⁵

Horváth Gyula vezetésével a Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja az 1990-es évek végén kezdeményezett újszerű kutatásokat a térség történetével, térszerkezetével, népességével, munkarejével, természeti erőforrásaival, mezőgazdaságával, iparával, szolgáltatásaival, turisztikai, közlekedési és kulturális potenciáljával kapcsolatban. A szerteágazó program eredményeképpen 2003-ban végül is olyan korszerű, interdiszciplináris összefoglalást jelentettek meg a többszoros Székelyföldről, melyben kiemelten elemezték a rendszerváltozást követő évtized során lezajlott alapvető politikai, gazdasági változások társadalmi hatásait, a székelység európai integrációjának, felzárkóztatásának, modernizációjának esélyeit és lehetőségeit.⁷⁶

A rendszerváltozást követő évtizedekben több olyan módszeres kutatás is zajlott Székelyföldön, mely egy-egy kisebb tájegység (pl. Homoródszentgyörgy, Háromszék, Orbaiszék) népi kultúrájának, társadalmának alapvető változásait vizsgálta.⁷⁷

A székelyföldi mezővárosok sajátos település-, társadalom- és intézménytörténetével, jellegzetes kultúrájával, a szomszédos falvakra gyakorolt hatásával viszonylag kevesen foglalkoztak rendszeresebben az utóbbi negyedszázadban.⁷⁸ Megjegyezzük, hogy helyi értelmiségiek, vállalkozók megjelentettek számos olyan kiadványt, melyben egy-egy mezőváros (Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely) kulturális örökségét, polgári életvilágát és tárgyi emlékeit mutatták be régi, 1867–1914 közötti békeidőkből származó fotók és képeslapok segítségével.⁷⁹ A nosztalgia képeket közreadó kötetek sorából azonban több kiadvány is kiemelkedik szakszerű várostörténeti tanulmányával, pontosan dokumentált for-

⁷³ Sepsiszéki 1998, 2000, 2003, 2006.

⁷⁴ Dávid 1997.

⁷⁵ Varga 1998.

⁷⁶ Horváth 2003.

⁷⁷ Cseke–Hála 2000, Dimény–Szabó 2003, Kinda 2007, Mihály 2010, Pozsony 2011a, 2011b.

⁷⁸ Földi 2004, Benkő–Demeter–Székely 1997, Pál 1999, 2003.

⁷⁹ Cserey–József 2002, Beke 2004, Elekes–Farkas–Jakab–Novák 2010.

rásanyagával és tudományos apparátusával. Ezek közé tartozik a Vofkori György által Gyergyószentmiklósról összeállított kötet is.⁸⁰ Demeter Lajos és Kisgyörgy Tamás nemrég jelentetett meg szakszerű összefoglalást arról, hogyan bontakozott ki a polgárosodás a 19–20. századok fordulóján Háromszék városi és falusi településeiben.⁸¹ Gyergyószentmiklós, Kézdivásárhely és Székelyudvarhely polgárosulásáról már több kötet is nyomdafestéket látott.⁸² Dimény Attila legújabb kézdivásárhelyi kutatásai azt jelzik, hogy fontos feladat a székely mezővárosok korszerű, az európai város- és történeti antropológia módszertanát, fogalomtárát, elemzési és értelmezési lehetőségeit adekvát módon hasznosító vizsgálatok elvégzése.⁸³ Dimény Attila és Tóth Szabolcs Barnabás tanulmányai pedig azt jelzik, hogy halaszthatatlan feladat a székely kisvárosokban alapított polgári egyesületek⁸⁴ funkcióinak szakszerű elemzése, mert azok a székely falvakban is jelentős mértékben serkentették a különböző öntevékeny intézmények (pl. tűzoltó-, fűvós-, színjátszó-, dal- és sportegyletek) alapítását, messzemenően elősegítették a polgári életminták elterjedését, a korábbi időhasználat gyökeres átrendeződését, a hétfégi és a vakációs időszak kialakítását, adekvát tartalmakkal való kitöltését, valamint a szabadidő megszervezését.⁸⁵

Helyi értelmiségiek 1989 után rendre megjelentették egy-egy székely mezőváros *monográfiáját*. Azok sorában adták ki Hermann Gusztáv Székelyudvarhely, Incze László Kézdivásárhely társadalom-, gazdaság- és művelődéstörténetéről készített tanulmánykötetét.⁸⁶ Az utóbbi évtizedekben számos kiadványt, füzetet nyomtattak egy-egy falu „történetéről”, de azok közül nagyon kevés épült rendszeres, megbízható terepmunkára, módszeres, következetes levéltári kutatásra. Egyed Ákos Bodos, Garda Dezső Gyergyóremete, Kovács Piroska Máréfalva intézmény- és társadalomtörténetét, Mihály János Lövete hétköznapi és ünnepi életrendjét, Magyarai András Gyergyóalfalu, Pál-Antal Sándor, Ördög Imre, Balázs

---

⁸⁰ Vofkori 2004.

⁸¹ Demeter–Kisgyörgy 2011.

⁸² Fogarasi 2007, Földi 2004, Garda 2007, Hermann 1993, Incze 2012, Novák K. 2010.

⁸³ Lásd Dimény 2006, 2010, 2011a, 2011b, 2013a, 2013b.

⁸⁴ Dimény 2011a, 2011b, 2013a, Tóth Sz. 2011.

⁸⁵ Pozsony 2009, 2012: 58–75.

⁸⁶ Hermann 1993, Incze 2012.

Dénes és Miklós Márton Csíkmadaras, Coroi Artur Altorja, Bede Erika Papolc, Jakab Zsigmondné Rugonfalva, Pál-Antal Sándor Csíkkarcfalva, Pozsony Ferenc Zabola, Visy Zsolt pedig Énlaka múltját, jelenét és kulturális örökségét mutatta be.⁸⁷ A székelyföldi falukutatók sorából messze kiemelkedik a Bárth János által vezetett varsági hegyi tanyák vizsgálata. A magyarországi néprajztudós rendszeres terep- és levéltári kutatások után előbb közös tanulmánykötetben, majd egyéni falumonográfiában vázolta fel az udvarhelyszéki hegyi tanyavilág kialakulását, társadalmának, egyházának megszületését, intézményeinek kiépülését, alapvető funkcióinak változását.⁸⁸

A magyarországi vendégtanárok előadásai a romániai rendszerváltozást követő évtizedben messzemenően elősegítették és serkentették a hazai gazdaság- és családszerkezeti kutatásokat. Kotics József történeti antropológiai előadásai elsősorban az erkölcsi értékrend és gyakorlat hazai változásának vizsgálatát segítették elő.⁸⁹ Benda Gyula és Kotics József kezdeményezésére bontakoztak ki Erdélyben olyan családszerkezeti kutatások, melyek elsősorban keresztelési, házassági és elhalálozási anyakönyvek segítségével mutatták be a polgárosodás, a modernizáció és a kultúraváltás demográfiai hatásait.⁹⁰

Az utóbbi két évtizedben olyan kutatásokat is szerveztek a térségben, melyek elsősorban a helyi egyházi és világi levéltárakban megőrzött anyakönyvekre, vizsgálatára összpontosítottak. Dimény Attila a Kézdivásárhely szomszédságában fekvő Oroszfaluban mutatta be az alapvető demográfiai viselkedésmódok, valamint a családszerkezet és családtípusok átalakulását.⁹¹ Nemrég pedig a migráció és a társadalmi mobilitás kapcsolatát elemezte kézdivásárhelyi anyakönyvek segítségével.⁹² Pozsony Ferenc előbb az orbaiszéki falvak demográfiai változásait vizsgálta, majd a Páván végzett terep- és levéltári kutatás eredményeképpen mutatta be, hogyan változott meg a helyben élő székely és magyar ajkú cigány családok de-

⁸⁷ Egyed 2013, Garda 2003, Kovács P. 2008, Magyarai 1997, Coroi 2000, Bede 2001, Jakab Zs. 2004, Mihály 2001, Pál-Antal 2001, Pál-Ördög–Balázs–Miklós 2006, Pozsony 2002, 2012, Visy 2008.

⁸⁸ Bárth (szerk.) 1998, Bárth 2001, 2006a.

⁸⁹ Kotics 1993, 2001, Bokor 1999, 2000, Kinda 2005a, Szócsné Gazda 2001.

⁹⁰ Benda 1987, Pozsony–Szabó 2004.

⁹¹ Dimény 2002, 2003a, 2003b.

⁹² Dimény 2013b.

mográfiai viselkedése, korábbi aránya és viszonya.⁹³ Mirk Szidónia szintén anyakönyves kutatások révén mutatta be, hogy a magyarok, románok és cigányok által lakott Zabolán hogyan alakult az etnikailag vegyes házasságkötések száma és aránya, azok pedig hogyan rendezték át az etnikumközi viszonyokat, miként alakult az ilyen párkapcsolatokból megszületett gyermekek, fiatalok azonosságtudata.⁹⁴ Pozsony Ferenc szintén az orbaiszéki Zabolán elemezte a felekezeti, a lokális és az etnikai exogámia alakulását és hatásait.⁹⁵

Az írott források és a terepen készített életinterjúk segítségével kibontakozó családvizsgálatok azt is feltárták, hogyan alakultak át a térségben korábban működő nemzedéki, nemi kapcsolatok és szerepek, hogyan rendeződött át a gyermekek szocializációja, milyen hatást gyakoroltak az egyre kiszélesedő, tömegessé váló mobilitási gyakorlatok, az elzártabb települések hogyan néptelenedtek és öregedtek el, s végül is milyen következményekkel járt a falusi intézményrendszer csendes leépülése, mit eredményezett a korábban helyben működő iskola, orvosi rendelő, egyház, lelkipásztor, üzletek, szolgáltatások fokozatos kivonulása és megszűnése.⁹⁶

Csak az utóbbi évtizedekben kezdtek megjelenni olyan kiadványok, melyek a székely családi élet belső működését mutatják be. Kolumbán Zsuzsanna saját levéltári kutatásai alapján elemezte, hogy a házasságra való erőltetés és a családbontás hogyan alakult az udvarhelyi egyházmegyében a 19. század idején.⁹⁷ Szócsné Gazda Enikő szintén kéziratos forrásokra támaszkodva vizsgálta meg a székelyek rendi korszakból fennmaradt jogi szokásait, a lányok örökösödését napjainkig befolyásoló tradíciókat, normákat és eljárásokat.⁹⁸ Nagy Ödön tanulmányában a havadi familiák átalakulását mutatta be.⁹⁹ Biró Zoltán azt vizsgálta meg, hogy a család napjainkban milyen szerepet játszik a fiatalok szocializációjában, pályaválasztásában, jövőképeinek kiépítésében.¹⁰⁰ Az orbaiszéki Páván végzett családszerkezeti kutatások arra mutattak rá, hogy a 20. század második

---

⁹³ Pozsony 2011a, 2011b.

⁹⁴ Mirk 2007.

⁹⁵ Pozsony 2007b.

⁹⁶ Pozsony 2000a, 2000b, 2007.

⁹⁷ Kolumbán 2011.

⁹⁸ Szócsné Gazda 2006b, 2009.

⁹⁹ Nagy Ö. 2000a.

¹⁰⁰ Biró A. 1982.

felében, az erőszakos kollektivizálás, iparosítás, urbanizáció, ingázás és migráció hatására hogyan alakult át a falubeli családok szerkezete, hogyan változott meg a férfiak és nők korábbi agrárfoglalkozása, viszonya és szerepe, majd az egyre fogyó falusi székely népeesség helyét hogyan vették át a magyar ajkú cigányok.¹⁰¹ Zakariás Erzsébet doktori disszertációjában korszerű, néprajzi és antropológiai módszerekkel elemezte az Erdővidéken élő asszonyok státuszát, a családban, társadalomban, gazdasági és vallásos életben játszott szerepét.¹⁰² Megjegyezzük, hogy a székelyföldi családi élet és az ahhoz fűződő rokonságterminológia modernizációját, városiasodását Kósa-Szánthó Vilma még a rendszerváltozás előtt vizsgálta meg.¹⁰³ Újabban Nagy Zsolt közölt szakszerű tanulmányt arról, hogy marosszéki Gegeben a temetkezési rend, a sírhelyek és a sírjelek elhelyezése hogyan tükrözi a korábbi nemzeti szervezeti nyomait.¹⁰⁴

A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum által kezdeményezett erdélyi terepkutatások keretében számos székelyföldi faluban végeztek olyan vizsgálatokat, melyek a ház- és a lakáskultúra, valamint az életmód és az életstílus folyamatos változását, polgárosodását és modernizációját elemezték. Aranyos Sándor az orbaiszéki Páván, Bereczki Ibolya pedig Homoródalmáson végzett ilyen jellegű kutatásokat.¹⁰⁵

Mivel a szocialista korszakban nem volt ajánlatos vizsgálni, hogy az egyház, mint intézmény, milyen specifikus szerepet játszik egy-egy lokális társadalom életében és működésében, a vallásnéptudományi stúdiumok csak a rendszerváltozás után bontakozhattak ki újra a Székelyföldön. Az utóbbi két évtized eredményei közül messze kiemelkednek Bárth János publikációi, aki rendszeres monográfiákban mutatta be, hogyan és milyen helyi funkciók mentén épült ki a római katolikus egyház a székelyvársági tanyavilágban, a *templom jobbágya* milyen specifikus gazdasági és társadalmi funkciót töltött be a székely falvakban, hogyan működött az egyházmegye, mint lokális egyházi intézmény, a csíkszentgyörgyi és a csíkbánfalvi társadalom mindennapi életében.¹⁰⁶

¹⁰¹ Pozsony 2011b.

¹⁰² Zakariás 2000.

¹⁰³ Kósa-Szánthó 1980.

¹⁰⁴ Nagy Zs. 2013b.

¹⁰⁵ Aranyos 2011, Bereczki 2013.

¹⁰⁶ Bárth 2006a, 2011, 2012.

A székely falvak településtörténetével, társadalmi berendezkedésével, intézményeivel foglalkozó kutatók előszeretettel elemezték a tizesek eredetét, kialakulását és funkcióit. Az egyik legkorábbi elemzésüket Milleker Rezső készítette el még 1938-ban.¹⁰⁷ A rendszerváltozás után Garda Dezső vizsgálta, hogy a tizesek milyen sajátos szerepet játszottak a székely nemzeti szervezeti, katonai élet és faluközösség működésében, valamint identitásának alakulásában.¹⁰⁸ Bárh János alapos, szerteágazó levéltári kutatások és kitaró terepmunka eredményeképpen mutatta be, hogy a tizesek miként működtek régen, s milyen funkciókat látnak el napjainkban Csíkbánfalván és Csíkszentgyörgyön.¹⁰⁹ Ambrus Tünde doktori dolgozatában elemezte, hogy a tizesek, mint a székely településrendszer sajátos és szerves elemei, milyen intézményes keretet jelentettek régebben a társadalmi és a gazdasági élet számára, s milyen újabb szerepet tölthetnek be napjainkban az örökségturizmus és a vidékfejlesztés keretében.¹¹⁰

Mivel a székely közbirtokosságok jelentős részét az 1989-es romániai rendszerváltozást követő évtizedben, az erdők magánosításának idején újra alapították, ezek a specifikus székelyföldi intézmények újra a tudományos érdeklődés és kutatások központjába kerültek, több újabb elemzés született eredetükről, történetükről, belső szerkezetükről és funkcióikkal kapcsolatban.¹¹¹ Itt említjük meg, hogy Balázi Dénes a Kis- és a Nagy-Homoród mentén vizsgálta meg a szövetkezeti mozgalom történetét és hatásait.¹¹² Erdélyi és európai vonatkozásairól pedig Csetri Elek, Egyed Ákos, Hunyadi Attila és Somai József jelentetett meg összefoglalást.¹¹³

A székely falvakban működő társasmunkák napjainkban is a magyar társadalomnéprajzi kutatások népszerű területét alkotják. Az újabb eredmények sorából Hajdú Farkas Zoltán stúdiumait emeljük ki, aki tanulmányjaiban és kötetekben a munka ajándékcseréjét elsősorban a társadalmi szolidaritás, a közösségi összetartozás, valamint a biztonságérzet kontextusában elemezte. Külön érdeme, hogy a székely kaláka működését módszeresen összehasonlította az erdélyi szászoknál élő hasonló tí-

---

¹⁰⁷ Milleker 1939.

¹⁰⁸ Garda 1991, 1994.

¹⁰⁹ Bárh 2007, 2013.

¹¹⁰ Ambrus 2012.

¹¹¹ Kardalus 1998, Bárh 2006b, Garda 2001.

¹¹² Balázi 1995.

¹¹³ Csetri–Egyed–Hunyadi–Somai 2007.

pusú intézmények (szomszédságok) funkcióival. A komparatív módszerekkel végzett elemzéseiben eredményesen sikerült bemutatnia és értelmeznie az erdélyi szabad státuszú lokális közösségek, társadalmak belső önszerveződését, eddig rejtve maradt, szimbolikus vetületeit.¹¹⁴ Újabbban Szabó Árpád Töhötöm vizsgálta meg a gazdasági és a társadalmi életben szorosan együttműködő közösségek (pl. társulások, kalákák, szórakozási alkalmak) sajátos funkcióit, etnikai és morális vetületeit az udvarhelyszéki Siménfalván, Felső-Háromszéken és a Kis-Küküllő mentén.¹¹⁵

A székelyföldi hagyományos állattartással, pásztorkodással, juhászattal, a havasi esztenák tárgyi világával, a pásztortársadalom és kultúra rendjével, a juhászgazdák kapcsolatrendszerével, a pásztorfogadás székelyföldi sajátosságaival, a juhászok jellegzetes kalendáriumával többen foglalkoztak. Salló Szilárd pedig rendszeres doktori dolgozatot készített a csíkmadarasi juhásatról és egy juhászvállalkozó kapcsolatrendszeréről.¹¹⁶

A Nagy Olga által kezdeményezett havadi társadalomnéprajzi vizsgálatok a magyarországi Átányban és Varsányban végzett monografikus kutatások alapvető célkitűzéseit és módszereit folytatták erdélyi terepen. A kolozsvári tudósasszony az 1970-es években munkatársaival együtt arra kereste a választ, hogy az erőszakos kollektivizálásnak milyen alapvető társadalmi, gazdasági hatásai voltak ebben a marosszéki településben.¹¹⁷ Mivel eredményeik csak az 1989-es romániai rendszerváltozás után láthatnak nyomdafestéket, dolgozataik jelentős mértékben veszítettek újszerűségükből és hatásukból.¹¹⁸ A havadi kutatásokból megszületett második kötetben Gegesi László, Nagy Ödön és Székely Ferenc dokumentálta, hogy egy marosszéki székely falu gazdálkodása, földművelése, nagyállattartása, juhászata, gyümölcsészete, zöldségtermesztése, kisállattartása, valamint lokális társadalma és életmódja hogyan alakult át a XX. század idején, az erőszakos kollektivizálás eredményeképpen.¹¹⁹

A kolozsvári, bukaresti, debreceni fiatal néprajzosok és szociológusok által még az 1990-es évek közepén végzett zabolai kutatások azt tárták fel, hogy a többségében magyarok által lakott Székelyföld etnikailag vegyes

¹¹⁴ Hajdú Farkas 1986, 1993, 2001.

¹¹⁵ Szabó Á. 2009, 2013.

¹¹⁶ István L. 1980, Kardalus 1994, Pozsony 2006, Salló 2010, 2011, 2012a, 2012b, 2013.

¹¹⁷ Fél–Hofer 1972, 1997, Bodrogi 1978.

¹¹⁸ Nagy O. 2000.

¹¹⁹ Gegesi–Nagy Ö.–Székely 2002.

településeiben, közvetlenül a rendszerváltozást követő években milyen ki-méletlen verseny bontakozott ki a természetes erőforrások (szántóföldek, erdők, ásványvizek) megszerzéséért és dominálásáért, ami a gazdasági élet gyors etnicizálódását eredményezte a térségben.¹²⁰ Az interdiszcipli-náris jellegű interetnikus kutatások pedig arra mutattak rá, hogy míg a térségben élő magyarok, románok, cigányok, örmények és zsidók egészen az első világháború kezdetéig eltérő erőforrásokat hasznosítottak, utána már a legtöbb faluban és vidéken ugyanazokért versengenek.

Szabó Árpád Töhötöm disszertációjában az erdélyi, székelyföldi gaz-dasági életben, a munkavégzés során szorosan együttműködő közössé-gek korszerű antropológiai elemzését és értelmezését valósította meg.¹²¹ Miklós Zoltán a fazakasságáról közismert Korondon vizsgálta meg, hogy az agrárium, a földművelés és az állattenyésztés milyen szerepet játszik a hangsúlyosan fazekas kézművességre és kereskedelemre alapozó falu életstratégiáiban.¹²²

B. Kovács András elsősorban interjúk segítségével tárta fel, hogy 1991–2007 között hogyan hullott szét a szocialista téészvilág, hogyan zajlott a családi földbirtokok reprivatizációja, majd a térségben hogyan bontako-zott ki a piaci viszonyokra, keresletre igencsak odafigyelő családi és far-mer típusú gazdálkodás.¹²³

Kinda István a háromszéki Cófalván¹²⁴ és a Kis-Küküllő menti Kele-mentelkén¹²⁵ vizsgálta meg a szocialista társasgazdálkodás formáinak fennmaradását, az 1962 előtti agrárhagyományok felelevenítését, és a mo-dern piacgazdasághoz való fokozatos igazodást.

A magyar társadalomnéprajz kiemelten foglalkozott a falusi társadal-mak belső tagolódásának, valamint az egyéni életutak, sorsok kutatásá-val és elemzésével.¹²⁶ Erdélyben is többen vizsgálták, hogy az értelmisé-gi réteg helyben élő tagjai (tanítók, lelkészek) milyen szerepet játszottak a székely falvak oktatási, művelődési, egyházi és gazdasági életében, az

---

¹²⁰ Pozsony–Anghel 1999 38–52. Lásd még Szabó Á. 2013.

¹²¹ Szabó Á. 2009.

¹²² Miklós 2007b, 2013.

¹²³ B. Kovács 2011.

¹²⁴ Kinda 2011c.

¹²⁵ Kinda 2011d.

¹²⁶ Mohay 2000.

intenzív gyümölcsészet és zöldségtermesztés meghonosításában.¹²⁷ Vajda András a Sáromberkén élő Berekméri István önéletrajzájának elemzésében arra kereste a választ, hogy az írás és az olvasás, tehát az írott kommunikáció hogyan épült be a falusi parasztemberek életébe, az önéletrajz írás hogyan vált az önazonosság megalkotásának és kifejezésének egyik sajátos eszközévé.¹²⁸ Csergő Melinda írott források, családi levelek és elbeszélte élettörténetek alapján vizsgálta meg a gyergyószárhegyi egyéni életpályák alakulását.¹²⁹ Szócs Levente szintén XX. századi gyergyói népi visszaemlékezések segítségével vizsgálta és elemezte, hogy a népi önéletrajz milyen sajátos szerepet játszik a regionális és az egyéni identitás reprezentációjában, az egyéni életpályák, életstratégiák és emlékezet működésében.¹³⁰

Az 1989-es romániai rendszerváltozást követő évtizedekben fokozatosan kutathatókká váltak a korábban féltve őrzött állami, biztonsági és represszív intézmények levéltári állagai. A közelmúlt legfontosabb társadalmi, politikai eseményeiről (kitelepítésről, kulákozásról, kollektivizálásról, meggyítésről) az utóbbi évtizedben rendre kezdtek megjelenni szakszerű forrásmunkák, elemzések és értelmezések. Ezek a publikációk voltaképp azt mutatták be, hogyan válaszoltak a helyi székely közösségek, családok, egyének az őket megnyomorító kommunista hatalom intézkedéseire, milyen ellenállási, túlélési stratégiákat és cselekvési mintákat alkalmaztak.¹³¹

Nemrég László Márton szerkesztésében láttak nyomdafestéket Máthé János, magyarhermányi földműves 1944–1964 között készült krónikás feljegyzései. A kötet szerkesztője hazai állambiztonsági levéltárakban találta meg az erdővidéki *magángazda* megfigyelési iratanyagát, azokat pedig módszeresen összehasonlíthatta Máthé János személyes feljegyzéseivel. Ezek a források végül is egy erdővidéki falu 20. századi társadalomtörténetét és egy olyan székely gazda életét tárják elénk, aki bátran, vakmerően szembeszállt a kommunista hatalom aktivistáival és represszív

¹²⁷ László–Tordai 1995, Nagy Zs. 2013a, 2013b, Ozsváth 2009.

¹²⁸ Vajda 2008.

¹²⁹ Csergő M. 2010.

¹³⁰ Szócs 2011.

¹³¹ Kristó 1999, Oláh 2001, 2008, Bárdi–Fedinec 2005, Bottoni 2008, Máthé 2008, Bodeanu–Novák 2011, Novák–Tóth–Bartos–Kelemen 2013.

intézményeivel, konok módon szembeszegült a kollektivizálással, tudatosan kimaradt a sztálini típusú közös gazdaságból.¹³²

Oláh Sándor, Csíkszeredában élő antropológus a *Csendes csatatér* című kötetében elemezte, hogy a két Homoród mentén fekvő székely falvakban 1949–1962 között milyen túlélési stratégiákat alkalmaztak a beszolgáltatások, a természetes erőforrások erőszakos kisajátítása, valamint a társas és kollektív gazdasági formák bevezetésének idején.¹³³ Következő tanulmánykötetében már azt vizsgálta, hogy az 1989-es eseményeket követő évtizedben a Székelyföldön, s azon belül a Homoród völgyében hogyan alakult át a gazdálkodás, a mindennapi életvitel, a háztartásvezetés, a termőföldekhez való viszonyulás, s a nemzetközi munkamigrációnak milyen hatásai érződnek, végül pedig hogyan rendeződtek át a térségben élő többségi székely és magyar ajkú cigányok közötti hétköznapi kapcsolatok a posztszocialista korszakban.¹³⁴ Harmadik tanulmánykötetében állami, helyi és családi levéltárakban megőrzött írott források, újságokban megjelent cikkek és helyszínen készített interjúk segítségével mutatta be, hogy a budapesti központi hatalom hogyan próbálta modernizálni a székelyföldi gazdasági, társadalmi és oktatási életet 1940–1944 között, majd az egyre súlyosbodó hadi állapotok közepette az milyen megszorító intézkedéseket vezetett be a térségben. Kiadványának második felében azt elemezte, hogy a bukaresti román kommunista hatalom 1945 után hogyan változtatta meg erőszakos eszközökkel a Székelyföld korábbi társadalmát, intézményrendszerét, tulajdonviszonyait, a helyben élők mindennapi kapcsolatait és erkölcsi rendjét.¹³⁵

Tánczos Vilmos mutatta be azt a kettős hatalmi szerkezetet, mely az 1989-es romániai rendszerváltozás után alakult ki a Székelyföldön. Ennek lényege az, hogy a helyi és a megyei tanácsokat demokratikus módon, szabadon választott magyar képviselők dominálják, mivel a székelyek a térségben háromnegyedes többséget alkotnak. Azonban a bukaresti centralista hatalom helyi képviselői (prefektus) és intézményei (csendőrség, rendőrség, állambiztonság, katonaság, pénzügy stb.) továbbra is megőriztek jelentős kompetenciákat. Miközben magyarok vezetnek számos saját

---

¹³² Máthé 1978, 2008.

¹³³ Oláh 2001.

¹³⁴ Oláh 2004.

¹³⁵ Oláh 2008.

oktatási, kulturális és egyházi intézményt, a központi hatalom messzemenően támogatja a térségben kisebbséget alkotó ortodox románok egyházi, kulturális és oktatási életét, legfontosabb tudatformáló intézményeit. A demokratikusan megválasztott helyi önkormányzatok és az őket ellenőrző központi hatalom képviselői, intézményei között folyamatosan olyan feszültségek keletkeznek, melyek alapvetően meghatározzák a székely–román kapcsolatok működését, a magyar többség és a román kisebbség közötti viszonyt, érdekkülönbségeket, továbbá a magyar és a román sajtó, valamint a politikusok diskurzusait.¹³⁶

A székelyföldi többségi lakosság szomszédságában az utóbbi háromszáz évben jelentős létszámú magyar ajkú cigány közösségek telepedtek le, akik nyelvükben, vallásukban, kultúrájukban és azonosságtudatukban fokozatosan, részben adaptálódtak. A folkloristák és a néprajzkutatók az 1989-es rendszerváltozásig elsősorban magyar nyevű népköltészetüket (balladáikat, meséiket, szokásaikat, népzenejüket, táncaikat) dokumentálták és közölhették.¹³⁷

Mivel az 1989-es rendszerváltozást a Székelyföldön is több helyi cigány–magyar konfliktus kísérte, többen foglalkoztak az ilyen események alapvető gazdasági, társadalmi, kulturális és mentális okaival, természetével, valamint a helyben élő többségi és kisebbségi csoportok kapcsolatrendszerére gyakorolt hatásaival.¹³⁸ Magyarai Nándor László azt mutatta be, hogy az önkéntes izoláció hatására a „székely skanzenben” a „közös jövőtől való kollektív félelmek” és szorongások mindkét közösségben (magyarok és cigányok körében) jelentős mértékben etnicizálódtak, s különböző konfliktusokat gerjesztettek.¹³⁹ Toma Stefánia a Csíkszentmártonban, Csíkszentkirályon, Csíkszentdomokoson és a Csíkmadarason kirobbant székely–cigány konfliktusok okait, természetét, forгатókönyvét, eredményeit, valamint kezelését elemezte szakszerű tanulmányában.¹⁴⁰

A székelyföldi cigány közösségek jellegzetes életmódját, társadalom- és családszerkezetét, gazdasági stratégiáit, neoprotestáns közösségekbe való betago-lódását, identitásának átrendeződését, a hazai románsághoz

¹³⁶ Tánzos 1998.

¹³⁷ Albert 1973, 1998, 2000, Ráduly 1975, 1979, Pozsony 1981, 1984.

¹³⁸ Haller 1999.

¹³⁹ Magyarai N. 2011.

¹⁴⁰ Toma 2011.

való viszonyulását és közeledését a kutatók elsősorban csak a rendszerváltozást követő évtizedekben vizsgálhatták.¹⁴¹

A Nyárád mentén élő Gábor cigányok mindennapi életmódjával, presztízs gazdaságával, nemzeti és családi szerkezetével, neoprotestáns erkölcsi rendjének sajátosságaival több kiváló, rendszeres disszertáció foglalkozott.¹⁴²

A székelyföldi kisvárosok közül éppen Sepsiszentgyörgy tőszomszédságában koncentrálódtak különböző településekből érkező, eltérő életmóddal, értékrenddel, felekezettel és kultúrával rendelkező, súlyos megélhetési és szociális gondokkal küzdő népes cigány családok. Az Órkőn élő leszakadt közösség gazdasági, társadalmi helyzetével, jellegzetes életmódjával és felzárkóztatásának esélyeivel, valamint a többségi magyarsággal kialakított kapcsolatairól is készült elemzés.¹⁴³

A régió délnyugati peremterületét, mely a hajdani Királyfölddel volt szomszédos, a második világháborút követő félévszázadban, a szász közösségek távozása után, Óromániából érkező, nagy létszámú, oláh cigány nyelvjárást vagy román nyelvet beszélő cigányok népesítették be. Ez a befelé irányuló folyamatos migráció azt idézte elő, hogy Székelyföld peremterületei etnikai, társadalmi, kulturális, felekezeti téren megszínésedtek, a gazdasági és a társadalmi életben leszakadtak, fragmentálódtak.¹⁴⁴

Fosztó László az erdővidéki Székelyszáldoboson, Kiss Dénes pedig Magyarhermányban vizsgálta meg, hogy a helyben élő cigányság életmódjában, életvezetésében, morális rendjében, gazdasági helyzetében, a cigány nők társadalmi és nemi státuszában, szerepeiben, valamint a régebben többséget alkotó székelységhez fűződő kapcsolatrendszerében milyen gyökeres változások történtek annak nyomán, hogy román nyelvű pünkösdisták közösségbe tagolódtak be.¹⁴⁵

Kotics József az orbaiszéki Zabolán élő magyar ajkú cigányközösségek integrációját és szegregációját elemezte terepmunka alapján.¹⁴⁶ Kinda István pedig a Háromszéken élő magyar ajkú cigányok jövedelemszerzési stratégiáit, hagyományos kézművességét (téglavetés), jellegzetes lakó-

¹⁴¹ Gagyí 1996, Kiss D. 2001, Bodó 2002, Fosztó 2007, 2009, 2007, Kiss T. 2009.

¹⁴² Berta 2014, Olivera 2012, Tesfay 2007.

¹⁴³ Magyarosi 1999.

¹⁴⁴ Csata I.–Kiss T. 2010, Kiss T.–Barna 2012. 73–74.

¹⁴⁵ Fosztó 1997, 1998, Kiss D. 2009.

¹⁴⁶ Kotics 1999.

környezetét, neoprotestáns közösségekbe való beépülését, felekezeti diszsimilációját, székelyektől való eltávolodását mutatta be több tanulmányában.¹⁴⁷

Kiss Dénes elsősorban azt vizsgálta, hogy az ateizmust hirdető kommunista hatalom árnyékában hogyan jelentek meg, hogyan gyarapodtak az adventista és a pünkösdista közösségek, s a cigányságnak az új vallási csoportokba való betagozódása milyen változásokat eredményezett saját közösségeik életében, valamint a lokális (magyar dominanciájú) társadalom mindennapjaiban és ünnepein.¹⁴⁸

Összefoglalás

Kutatástörténeti vázlatunk azt jelzi, hogy a magyar értelmiségiek elsősorban akkor fordultak Székelyföld felé, akkor kezdtek érdeklődni a székelek sajtós társadalma, kultúrája, mentalitása, identitása¹⁴⁹ iránt, amikor a régióban gyökeresen és hirtelen átalakultak a korábbi adminisztratív, gazdasági, társadalmi és politikai viszonyok. Ez történt az 1764-es mádfalvi veszedelem, az 1848-as forradalom, az 1867-es magyar–osztrák kiegyezés, az 1920-as trianoni diktátum, az 1940-es második bécsi döntés, az 1962-es kollektivizálás, az 1968-as meggyesítés, valamint az 1989-es rendszerváltozás után.

A Székelyfölddel kapcsolatos kutatások témáit, forrásait, módszereit, eredményeit és minőségét alapvetően meghatározta, hogy milyen tudományos intézmények (múzeumok, kollégiumok, egyetemek, kutatócsoportok) léteztek vagy hiányoztak a térségben.

A röviden felsorolt néprajzi, történeti, szociológiai és antropológiai eredmények azt jelzik, hogy a Székelyfölddel kapcsolatos jelentősebb tudományos programok elsősorban kutatási intézményekhez, egyetemi központokhoz, egyházi kollégiumokhoz, valamint múzeumokhoz kapcsolódnak. Dr. Kós Károllyal együtt úgy véljük, hogy a helyi és a megyei önkormányzatok által fenntartott múzeumok a jövőben is fontos szerepet

¹⁴⁷ Kinda 2007a, 2005a, 2007b, 2011a, 2011b.

¹⁴⁸ Kiss 2001, 2007, 2009.

¹⁴⁹ Hermann 2003.

játszhatnak a székelyföldi népi kultúra, társadalom szakszerű vizsgálatában, feldolgozásában, a tudományos eredmények megjelentetésében.¹⁵⁰

A rendszerváltozás után Székelyföldön létesített egyetemi tanszékek oktatói és diákjai szintén eredményes kutatómunkát végezhetnek, szakszerűen feltárhatják és elemezhetik a térségben zajló társadalmi, gazdasági és politikai folyamatokat, rugalmas vidékfejlesztő és felzárkóztató programokat dolgozhatnak ki.

Kihangsúlyozzuk, hogy a térség dinamikus, jellegzetes társadalmának kutatásában nemzetközi szinten is számon tartott eredményeket csak a különböző erdélyi, romániai, magyarországi egyetemek és akadémiai intézetek, valamint nyugat-európai kutatócsoportok összehangolt munkája hozhat. Továbbá fontos jövőbeli feladatnak tartjuk a térséggel foglalkozó múzeumok, kutatócsoportok, egyetemi és tudományos intézetek programjainak, humán erőforrásainak, támogatásainak racionálisabb összehangolását.

Mivel a székely székek közül eddig csak Háromszék honismereti bibliográfiája¹⁵¹ készült el, halaszthatatlan feladatnak tekintjük egy olyan szakirodalmi adatbázis felépítését, megszerkesztését, mely felöleli, tartalmazza és közzé is teszi az egész székelység népi kultúrájával, társadalmával és kulturális örökségével kapcsolatos alapvető információkat, publikációkat.

Az eddig megjelent tudományos eredmények, közlemények számos kérdést megfogalmaztak. A legkorábbi munkák azt jelzik, hogy az osztrák hatalom a 18. században elsősorban Székelyföld keleti részét (Csíkot és Háromszéket) militarizálta erőszakosan, ami azonban a térség fokozatos modernizációját is elindította. Az 1848-as jobbágyfelszabadítás ezen a kiváltságos területen is jelentős változást eredményezett, mivel Székelyföld összlakosságának számottevő része egészen a 19. század közepéig alávétett helyzetben élt. A rendi korszak jellegzetes társadalmi rétegei (főnépek, lófők, gyalogok, ármálisták, jobbágyok és zsellérek) azonban teljesen eltérő esélyekkel és lehetőségekkel kapcsolódtak be a vasútépítést és az urbanizációt kísérő polgárosodásba. Mivel a budapesti hatalom nem ismerte a székely társadalom organikus rendjét és természetét, a kiegyezés után itt is bevezette az új örökösödési törvényt, a földbirtokok arányosítá-

---

¹⁵⁰ Kós 2011. 39.

¹⁵¹ Jakab–Kinda 2012.

sát és megadóztatását. Ezek a rendelkezések csakhamar a családi ingatlanok felaprózódását eredményezték, majd a túlnépesedett lakosság leszakadása, elszegényedése Óromániába irányuló tömeges migrációt indított el. A magyar elit csak a 19–20. századok fordulóján ismerte fel, hogy a rendi hagyományaihoz ragaszkodó, abba sokszor bezárkózó székelységet csak jól összehangolt, átgondolt, helyi erőforrásokra támaszkodó programokkal lehet felzárkóztatni.

Az első világháború eseményei azonban hosszú évekre elnapolták a korábban megfogalmazott programok megvalósítását, majd Erdélynek a Román Királysághoz való csatolása teljesen ellehetetlenítette azokat. Mivel Bukarest folyamatosan meghódított gyarmatként kezelte a régiót, semmiféle fejlesztést nem eszközölt a térségben, így a két világháború közötti korszakban tovább folytatódott a térség leszakadása, a székely családok elszegényedése és óromániai városok felé tartó migrációja.¹⁵²

Székelyföld 1940–1944 között újból Magyarország részét képezte, de az egyre súlyosbodó háború és az idő rövidsége végül is megakadályozta az erdélyi és a magyarországi elit által kidolgozott újabb fejlesztési tervek megvalósítását.¹⁵³

A második világhégés után a régió újra Románia részét alkotta, s a sztálini kommunista hatalom a legdrasztikusabb eszközökkel alakíthatta át a székely falvak és mezővárosok társadalmát. Előbb a falusi nemesek, földbirtokosok, városi nagypolgárok javait államosították, családjaikat elhurcolták, távoli kényszerlakhelyekre deportálták, majd kisémmizték a városi közép- és kispolgárokat, végül pedig a falusi középgazdákat és kisparasztokat fosztották meg földjeiktől, munkaeszközeiktől, nagyállataiktól az 1962-es kollektivizálás keretében. Voltaképp a bukaresti központi hatalom az ország és azon belül Székelyföld társadalmának gyors, erőszakos homogenizálását szándékozott megvalósítani.¹⁵⁴

Az 1962-es kollektivizálás végül is a falusi fiatalok városra irányuló tömeges migrációját eredményezte, akik már sokszor román többségű urbanus közegben szocializálódtak, ott alapítottak családot, miközben kibocsátó településeik csendben elnéptelenedtek, elöregedtek, helyi intézmények (iskola, rendelő, polgármesteri hivatal, lelkész, üzletek) nélkül ma-

¹⁵² B. Kovács 2006.

¹⁵³ Oláh 2008: 28–216, Kinda 2013.

¹⁵⁴ Kristó 1999, Kovács K. Gy. 2003.

radtak. A román központi pártvezetés a Ceaușescu korszakban határozta el, hogy a régióban lévő mezővárosok etnikai szerkezetét mesterségesen megváltoztatja a gyors industrializáció és betelepítés révén. Ez a program végül is azt eredményezte, hogy az adminisztratív, gazdasági és politikai élet vezetéséből fokozatosan kiszorították a magyarokat, majd az újonnan betelepített román elittel helyettesítették őket, gyökeresen megváltoztatták a megyeszékhelyek (Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy és Csíkszereda) etnikai szerkezetét.

Az 1989-es rendszerváltozás után a Székelyföldön kettős hatalmi szerkezet alakult ki: a helyi és a megyei tanácsokat (a térségben többséget alkotó) székelyek vezetik, míg a központi hatalom kihelyezett, represszív jellegű intézményeit továbbra is a számbeli kisebbséget alkotó románság dominálja. Miközben a két etnikai közösség között kíméletlen harc indult az erőforrások, materiális és szimbolikus javak megszerzéséért, kizárólagos reprezentációjáért, az egyre nagyobb létszámú cigányság jelenléte mindkét etnikai csoport jelenét és jövőjét átrendezi.

Szakirodalom

ALBERT Ernő

1973 *Háromszéki népballadák*. Albert Ernő és tanítványai gyűjteménye Faragó József bevezetőjével és jegyzeteivel. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1998 *Sok szép cigányleány. Háromszéki cigányoktól gyűjtött népdalok és balladák*. Kovászna Megyei Népi Alkotások Háza, Sepsiszentgyörgy

2000 *Szabad madár. Háromszéki cigányoktól gyűjtött népköltészet és levéltári okmányok*. Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy

ALBERT Réka

1997 *Kísérlet a „nemzeti táj” fogalmának antropológiai megközelítésére*. (MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek, 32.) MTA Politikatudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest

AMBRUS Tünde

2012 *Székely falutisztesek. Egy sajátos településrendszer mint a társadalmi-gazdasági tevékenység kerete*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda

APOR Péter

1863 *Altorjai b. Apor Péter Munkái*. Közli Kazinczy Gábor. (Monumenta Hungariae Historica II. oszt. 11. kötet.) Budapest

1978 *Methamorphosis Transylvaniae*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

ARANYOS Sándor

2011 Életmódváltozás a pávai építészet és lakáskultúra tükrében a 20. század második felében. In: Jakab Albert Zsolt – Pozsony Ferenc (szerk.): *Páva. Tanulmányok egy orbaiszéki faluról*. Kriza János Néprajzi Társaság–Csángó Néprajzi Múzeum, Kolozsvár–Zabola, 271–294.

BALÁZS Lajos

1982 A párválásztás kritériumrendszere Csíkszentdomokoson. In: Herédi Gusztáv (szerk.): *Metamorphosis Transylvaniae. Korunk Évkönyv 1982*. Kolozsvár, 161–177.

BALÁZSI Dénes

1995 *Ne nézze senki csak a maga hasznát... Szövetkezeti mozgalom a Kis- és Nagy-Homoród mentén*. Haáz Rezső Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely

BÁLINT Gyula – CSIKI László – GAJZÁGÓ Márton – HARKÓ József – JECZA Tibor – KISGYÖRGY Zoltán – KÓNYA Ádám – TOMPA Ernő

1969 *Kovászna megye*. Sepsiszentgyörgy

BALOGH István

1929 Az ősi vagyon jogi védelme a régi székelyeknél. In: Csutak Vilmos (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára*. Sepsiszentgyörgy, 40–43.

BÁRDI Nándor – FEDINEC Csilla (szerk.)

2005 *Autonóm magyarok? Székelyföld változása az „ötvenes” években. Tanulmányok*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

BÁRDI Nándor – HERMANN Gusztáv Mihály (szerk.)

1999 *A többség kisebbsége. Tanulmányok a székelyföldi románság történetéről*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

BÁRTH János

2001 *Varság, a székely tanyaközség*. Kecskemét

2006a *Jézus dicsértessék! A székelyvarsági hegyi tanyak népének vallási hagyományanyai*. Bács–Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete–Bárh Bt., Kecskemét

- 2006b *A korondi közbirtokosság három évtizede (1904–1933)*. (Libelli Transsilvanici, 1.) Kecskemét
- 2007 *Az eleven székely tizes. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánfalvi tizesek működése a XVII–XX. században*. Bárth Bt., Kecskemét
- 2011 *Templom jobbágya, megye zsellére, eklézsia árendása*. Bárth Bt.–Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat, Kecskemét
- 2012 *Szentgyörgy megyéje Alcsíkban. Esettanulmány a katolikus székelység egyháztörténetéhez és társadalomnéprajzához*. Bárth Bt.–Bács-Kiskun Megyei Múzeumi Szervezet, Kecskemét
- 2013 *Két véka férője. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánfalvi székely családi levelesládák*. Kecskeméti Katona József Múzeum–Bárth Bt., Kecskemét
- BÁRTH János (szerk.)
- 1998 *Havasalja havasa. Tanulmányok a székelyvassági hegyi tanyák népéről*. Bács–Kiskun Megyei Múzeumok Székelyvassági Kutatócsoportja–Cumania Alapítvány, Kecskemét
- BEDE Erika
- 2001 *Papóc*. Szerkesztette és a bevezetőt írta Takács Péter. Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen
- BEKE Ernő
- 2004 *Üdvözlét Kézdivásárhelyről. A régi Kézdivásárhely képes levelezőlapokon 1898–1968*. Ambrózia Pharm Kft., Kézdivásárhely
- BENDA Gyula
- 1987 *Egy mezővárosi közösség rekonstrukciója 1700 és 1850 között. Kérdések és lehetőségek Keszthely példáján*. In: Á. Varga László (szerk.): *Rendi társadalom – Polgári társadalom I. Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok*. Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 145–151.
- BENKŐ Elek – DEMETER István – SZÉKELY Attila
- 1997 *Középkori mezőváros a Székelyföldön*. (Erdélyi Tudományos Füzetek, 223.) Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár
- BENKŐ József
- 1999 *Transsilvania specialis. Erdély földje és népe*. Fordította Szabó György. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár
- BENKŐ Samu
- 1972 *Murokország. Művelődéstörténeti barangolás szülőföldemen*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

- BERECZKI Ibolya
2013 A lakáskultúra változása Homoródalmáson. *Ház és Ember* 25. Szentendre, 133–152.
- BERECKI Ibolya (szerk.)
2013 *Erdélyi tájházak és néprajzi gyűjtemények*. Magyarországi Tájházak Szövetsége–Krizsa János Néprajzi Társaság, Noszvaj
- BEREKMÉRI István Andrásé
2008 *Minden poklokon keresztül*. Sajtó alá rendezte és a kísérő tanulmányt írta Vajda András. Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- BERTA Péter
2014 *Fogyasztás, hírnév, politika. Az erdélyi gábor román presztízsgazdasága*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest
- BETHLEN Miklós
1955 *Gróf Bethlen Miklós önélet írása*. Bevezette és sajtó alá rendezte Tolnai Gábor. Ardói Könyvkiadó, Budapest
- BIRÓ A. Zoltán
1982 Család – jövőkép – esély. In: Herédi Gusztáv (szerk.): *Metamorphosis Transsylvaniae. Korunk Évkönyv 1982*. Kolozsvár, 196–205.
1998 *Stratégiák vagy kényszerpályák? Tanulmányok a romániai magyar társadalomról*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
2006 *Vidéki térségek: illúzió vagy esély?* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
- BIRÓ Á. Zoltán – GAGYI József – PÉNTEK János (szerk.)
1987 *Néphagyományok új környezetben*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- BIRÓ A. Zoltán – LŐRINCZ D. József (eds.)
1999 *Szeklerland in transition. Essays in cultural anthropology*. Pro-Print, Csíkszereda
- BIRÓ Z. Zoltán
2006 *Szándék és valóság. Változó identitás egy sóvidéki településen*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
- BOD Péter
1940 Felsőcsernátoni Bod Péter önéletírása. In: Jancsó Elemér (szerk.): *Erdélyi Ritkaságok 4*. Kolozsvár
- BODEANU, Denise – NOVÁK Csaba Zoltán
2011 *Az elnémult harang. Egy megfigyelés története – Pálfi Géza élete a Securitate irataiban*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

BODÓ Julianna

2004a „Így kollektivizáltak minket...” *Kulturális antropológiai elemzés két székelyföldi településről.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2004b *A formális és informális szféra ünneplési gyakorlata az 1980-as években.* Scientia Humana, Budapest

BODÓ Juliánna (szerk.)

1996 *Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

1998 *Fényes tegnapunk. Tanulmányok a szocializmus korszakáról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2000 *Mién itt a tér? Szimbolikus térhasználat a székelyföldi régióban.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2002 *Helykeresők? Roma lakosság a Székelyföldön.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2004 *Székelyföldi mozaik. Térségi szociológiai tanulmányok.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

BODÓ Julianna – OLÁH Sándor (szerk.)

1996 *Elmentünk? Székelyföldi életutak.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

1997 *Így élünk. Elszegényedési folyamatok a Székelyföldön.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

BODROGI Tibor (szerk.)

1978 *Varsány. Tanulmányok egy észak-magyarországi falu társadalomnéprajzához.* Akadémiai Kiadó, Budapest

BOKOR Zsuzsanna

1999 *Parázna, prostituált, szerelmi varázsló vagy boszorkány. Egy háromszéki boszorkányper a 18. század végén.* In: Borbély Éva – Czégényi Dóra (szerk.): *Változó társadalom.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 73–90.

2000 *Nemi szerepek egy 18. századi boszorkányperben. Lélekjelenlét I.* (4) 61–67.

BORBÉLY Éva – POZSONY Ferenc (szerk.)

1997 *Tájházak, vidéki múzeumgyűjtemények fejlesztésének lehetőségei.* *Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője VII.* (1–2)

BORBÉLY Éva

2001 *A Korunk társadalomnéprajzi körének története.* In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 9.* Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 216–223.

BÓNIS György

1942 *Magyar jog – székely jog*. Kolozsvár

BOTTONI, Stefano

2008 *Sztálin a székelyeknél. A Magyar Autonóm Tartomány története (1952–1960)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

BÖZÖDI György

1938 *Székely bánja*. Kolozsvár

COROI Artur

2000 *Altorja. A római katolikus egyházközség története*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda

CSÁKI Árpád – SZŐCSNÉ GAZDA Enikő

2001 *Az Orbai Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei I. 1677–1752*. Sepsiszentgyörgy

CSATA István – KISS Tamás

2010 *Demográfiai perspektívák Hargita megyében*. Kézirat

CSEKE Péter – HÁLA József (szerk.)

2000 „*A Homoród füzes partján...*” *Dolgozatok a Székelyföld és a Szász-föld határvidékéről*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

CSEREY Zoltán

2009 *Önkormányzatiság és katonai hatalom Háromszéken a 18-19. században*. Charta Kiadó, Sepsiszentgyörgy

CSEREY Zoltán – JÓZSEF Álmos

2002 *Sepsiszentgyörgy képes története*. Medium Kiadó, Sepsiszentgyörgy

CSERGŐ Melinda

2010 *Írott levelek, elbeszélt történetek. Egy gyergyószárhegyi levélhagyaték elemzése*. In: *Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2009*. Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, 395–408.

CSETRI Elek – IMREH István

1980 *Erdély változó társadalma 1767–1821*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

CSETRI Elek – EGYED Ákos - HUNYADI Attila – SOMAI József

2007 *Szövetkezetek Erdélyben és Európában*. Romániai Magyar Közgazdász Társaság, Kolozsvár

DANYI Dezső – DÁVID Zoltán

1960 *Az első magyarországi népszámlálás 1784–1787*. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest

DÁVID Zoltán

1997 *A székelyek száma 1567–1992*. (Történeti Demográfiai Füzetek, 16.)

KSH Népelemsztudományi Kutató Intézete, Budapest, 7–74.

DEMÉNY Lajos

1995 *Székely Oklevéltár IV*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár

1999 *Székely Oklevéltár V*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár

2000 *Székely Oklevéltár VI*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár

DEMÉNY Lajos – PATAKI József

1983 *Székely Oklevéltár I*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1985 *Székely Oklevéltár II*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

DEMÉNY József – PATAKI József – TÜDŐS S. Kinga

1994 *Székely Oklevéltár III*. Európa Könyvkiadó – Kriterion Könyvkiadó,

Budapest–Bukarest

DEMETER Lajos – KISGYÖRGY Tamás

2011 *Életem, Háromszék 1. Boldog békeidők. Emlékképek a XIX–XX.*

századból az 1848–49-es szabadságharctól Szarajevóig. Charta–

Kovácsna Megyei Művelődési Központ, Sepsiszentgyörgy

DIMÉNY Attila

2002 Oroszfa demográfiai képe. In: Kocsis Károly (szerk.) *Kézdivásár-
hely képes kalendáriuma 2002*. Kézdivásárhely, 58–60.

2003a *Házassági szokások Oroszfaluban az 1895–1950 közötti polgá-
ri anyakönyvek tükrében*. In: Dimény Attila – Szabó Á. Töhötöm
(szerk.) *Népi kultúra, társadalom Háromszéken*. (Kriza Könyvek, 17.)

Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 129–153.

2003b Oroszfa család típusai. In: Kocsis Károly (szerk.) *Kézdivásárhely
képes kalendáriuma 2003*. Kézdivásárhely, 85–88.

2006 A kézdivásárhelyi fényképezés kezdetei. In: Kocsis Károly (szerk.)
Kézdivásárhely évkönyve 2006. Kézdivásárhely, 91–92

2010 Kézdivásárhely polgári fejlődésének belső tényezői a 20. század kö-
zepéig. In: *Acta Siculica 2010*. Sepsiszentgyörgy, 445–457.

2011a A publikus tér használata Kézdivásárhelyen a 19–20. században.

In: Kinda István (szerk.): *Beavatás. Tanulmányok a zabolai Fialat
Néprajzkutatók Szemináriumának anyagából (2008–2011)*. Kriza
János Néprajzi Társaság–Csángó Néprajzi Múzeum, Kolozsvár–Za-
bola, 69–108.

2011b A kézdivásárhelyi polgárság egyesületi élete a 19. század második
felétől a 20. század közepéig. In: *Acta Siculica 2011*. Sepsiszent-
györgy, 511–541.

- 2013a Az Erzsébet Árvaleány-nevelő Intézet első harminc éve az árvaházalapító báró Szentkereszty Stephanie elnöksége alatt (1872–1902) In: Tóth Szabolcs Barnabás (szerk.) *Szentkereszty Stephanie Emlékkönyv. A Háromszék Vármegyei Erzsébet Árvaleány-nevelő intézet alapításának 140. évfordulójára*. Sepsiszentgyörgy, 29–56.
- 2013b Migráció és társadalmi mobilitás Kézdivásárhelyen a 19–20. század fordulóján. In: *Acta Siculica*. Sepsiszentgyörgy, 675–686.
- DIMÉNY Attila – SZABÓ Árpád Töhötöm (szerk.)
- 2003 *Népi kultúra, társadalom Háromszéken*. (Kriza Könyvek, 17.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- EGYED Ákos
- 1973 *Az utazás divatja. Útleírások, útjegyzetek az 1848 előtti Erdélyről*. Válogatta, előszóval és jegyzetekkel ellátta Egyed Ákos. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1975 *A parasztság Erdélyben a századfordulón. Társadalom- és agrártörténeti áttekintés*. Tudományos és Enciklopédiai Könyvkiadó, Bukarest
- 1981 *Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848–1914*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1994a *Parasztok és nemesek Erdély társadalmában a polgári átalakulás küszöbén. Néprajzi Látóhatár III.* (3–4) 1–11.
- 1994b *Problema eliberării iobăgiei din Transilvania I*. In: *Anuarul Institutului de Istorie din Cluj XXXIII*. Institutul de Istorie, Cluj-Napoca, 15–32.
- 1997 *A korszerűsödő és hagyományörző Erdély I–II. Tanulmányok és más írások a XVII–XIX. század történetéből*. Csíkszereda
- 2004 *Erdély metamorfózisa a hosszú 19. században I–II*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda
- 2006 *A székelyek rövid története a megtelepedéstől 1918-ig*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda
- 2013 *Bodos. Egy székely szabad falu története*. Háromszék Vármegye Kiadó–Tortoma Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy–Barót
- EGYED Péter (szerk.)
- 1984 *Változó valóság. Városkutatás*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

ELEKES Andor

1927 Szemelvények a székelyek sajátlagos jogtörténetéből. In: Csutak Vilmos (szerk.): *Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 113–122.

ELEKES Gyula – FARKAS György – JAKAB Áron Csaba – NOVÁK Károly (szerk.)

2010 *Székelyudvarhely képekben*. Polgármesteri Hivatal, Székelyudvarhely

ENDES Miklós
1938 *Csík-, Gyergyó-, Kászon-székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Akadémia Kiadó, Budapest

FÉL Edit – HOFER Tamás

1972 *Bauerliche Denkweise in Wirtschaft und Haushalt. Eine ethnographische Untersuchung über das ungarische Dorf Átány*. Verlag Otto Schwartz and Co. Göttingen

1997 *Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban*. Balassi Kiadó, Budapest

FOGARASI Klára

2007 *Képgyártó dinasztia Székelyudvarhelyen. A Kováts-napfényműtér száz éve. Katalógus*. Néprajzi Múzeum, Budapest

FÓRIS Pál

é. n. *Sepsiszentgyörgyi múzeum fényképtára 1–1000. Katalógus*. Sepsiszentgyörgy

FOSZTÓ László

1997 Interetnikus kapcsolat Székelyszáldoboson. Cigány-magyar egymás mellett élés. *Acta III. (2) Sepsiszentgyörgy*, 233–250.

1998 Cigány – magyar egymás mellett élés Székelyszáldoboson. In: Bari Károly (szerk.): *Tanulmányok a cigányságról és hagyományos kultúrájáról*. Petőfi Művelődési Központ, Gödöllő, 91–110.

2007 A megtérés kommunikációja: gondolatok a vallási változásról pünkösddizmusra tért romák kapcsán. *Erdélyi Társadalom* 5. (1). 23–49.

2009 *Colecție de studii despre romii din România*. Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale–Kriterion, Cluj-Napoca

FÖLDI István

2004 *Századelő az udvartereken. Rendhagyó szociográfia*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

GAGYI József (szerk.)

1996 *Egy más mellett élés. A magyar-román, magyar-cigány kapcsolatokról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2009 *Fejezetek Románia huszadik századi társadalomtörténetéhez.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely

2010 *Amire vágyunk, amitől félünk, amit remélünk.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely

GARDA Dezső

1991 *A nemzeti szervezetei maradványai Gyergyóban. A székely tizesek és a székely identitás.* In: Ujváry Zoltán (szerk.): *Nemzetiség – identitás.* Békéscsaba–Debrecen, 189–192.

1994 *Székely hadszervezet és faluközösség.* Mark House Kft., Gyergyószentmiklós

2001 *A székely közbirtokosság I–II.* Státus Könyvkiadó, Csíkszereda

2003 *Munkarend és hagyományörzés a székely faluközösségben. Gyergyóremete monográfiája I–II.* Státus Kiadó, Csíkszereda

2007 *Gyergyószentmiklós I–II.* Státus Kiadó, Csíkszereda

GAZDA Klára

1980 *Gyermekvilág Esztelneken.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

GEGESI László János – NAGY Ödön – SZÉKELY Ferenc

2002 *Népi gazdálkodás Havadon.* Nagy Olga ajánlásával. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár

GERÉB Attila

1978 *A családok helyzete a Hargita megyei Hodgyában.* In: Imreh István (szerk.): *Változó valóság. Szociográfiai tanulmányok.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 245–262.

1982 *Agyagfalvi családfák (1850–1980).* Családdemográfiai tanulmány. In: Herédi Gusztáv (szerk.): *Metamorphosis Transsylvaniae. Korunk Évkönyv 1982.* Kolozsvár, 128–146.

GYÖRFFY György

1941 *A székelyek eredete és településük története.* (Erdély és népei.) Budapest

HAJDÚ FARKAS Zoltán

1986 *„A csíki székely kaláka: intézmény és jelkép”.* Közművelődési Információs Intézet, Budapest

1993 *Csíki kaláka.* (Kronika Könyvek.) Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2001 *Székelyek és szászok. A kölcsönös segítség és intézményei a székelyknél és az erdélyi szászoknál.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely

HALLER István

1999 Hadrév – hat év után. *Korunk* X. (9) 33–40.

HERÉDI Gustáv (szerk.)

1982 *Metamorphosis Transsylvaniae. Korunk Évkönyv 1982*. Cluj-Napoca

HERMANN Gusztáv

1993 *Székelyudvarhely művelődéstörténete*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

HERMANN Gusztáv Mihály

2003 *Náció és nemzet. Székely rendi nacionalizmus és magyar nemzet-tudat 1848-ig*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

HORVÁTH Gyula (szerk.)

2003 *Székelyföld*. Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja–Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs

ILYÉS Sándor – JAKAB Albert Zsolt (szerk.)

2010 20 éves a Kriza János Néprajzi Társaság. *Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* XV. (1–2)

IMREH István

1973 *A rendtartó székely falu. Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadából*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1974 Ősök és erkölcsök Keresztúr-fiúszékben. In: Molnár István (szerk.): *Székelykeresztúri Múzeum Emlékkönyve*. Csíkszereda, 191–205.

1979 *Erdélyi hétköznapiak. Társadalom- és gazdaságtörténeti írások a bomló feudalizmus időszakából*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1983 *A törvényhozó székely falu*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1994 Határőr katonatisztek, székbeli elöljárók, falutörvények a Székelyföldön a 18. század végén. In: Kisbán Eszter (szerk.): *Parasztkultúra, populáris kultúra és központi irányítás*. Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete, Budapest, 17–24.

1999 *Erdélyi eleink emlékezete (1550–1850). Társadalom- és gazdaságtörténeti tanulmányok*. Szerkesztette Gyula. Teleki László Alapítvány–Polis Könyvkiadó, Budapest–Kolozsvár

IMREH István (szerk.)

1978 *Változó valóság. Szociográfiai tanulmányok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

IMREH István – PATAKI József

1992 *Kászonszéki krónika 1650-1750*. Európa Könyvkiadó–Kriterion Könyvkiadó, Budapest–Bukarest

INCZE László

2012 *A rendtartó székely város. Tanulmányok, cikkek, beszélgetések Kézdivásárhely múltjáról és múzeumáról.* Polis Könyvkiadó, Kolozsvár

ISTVÁN Lajos

1980 A korondi hagyományos állattartás köréből. In: dr. Kós Károly – Faragó József (szerk.): *Népismereti dolgozatok 1980.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 47–59.

JAKAB Albert Zsolt – KINDA István

2012 *Háromszék honismereti bibliográfiája (1844–2012).* Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy

JAKAB Elek – SZÁDECZKY KARDOSS Lajos

1901 *Udvarhely vármegye története a legrégibb időktől 1849-ig.* Budapest

JAKAB Zsigmondné Mészáros Rozália

2004 *Rugonfalva az idő múlásában.* Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely

JÁNOSFALVI Sándor István

1839 Rövid utazási jegyzések nemes Udvarhelyszéknek külső Homoród vize környékén 1839-ben. *Mulattató 1839.* 34–38.

1942 *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett I–II.* (Erdélyi ritkaságok, 7–8.) Sajtó alá rendezte Benczédi Pál. Kolozsvár

KARÁCSONYI István

1982 Maroshévíz lakosságának alakulása a XVIII. századtól napjainkig. In: Herédi Gusztáv (szerk.): *Metamorphosis Transsylvaniae. Kőrunk Évkönyv 1982.* Kolozsvár, 227–233.

KARDALUS János

1994 A csiki pásztorok kürtje. In: dr. Kós Károly – Faragó József (szerk.): *Népismereti dolgozatok 1994.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 220–227.

1998 Szentegyháza közbirtokosságának rendtartásáról. In: Uő. (szerk.): *Népelet a Kis-Homoród mentén.* Polgármesteri Hivatal, Szentegyháza

KINDA István

2005a „Vannak cigányok, akik finomak”. Református egyház és Jehova Tanúi – kizáró és befogadó közösségek. *Székelyföld IX.* (9) 113–131.

- 2005b Tradicionális mesterség és profitorientált életstratégiák. Jövedelemszerzési stratégiák egy háromszéki cigány közösségben. In: Jakab Albert Zsolt – Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 4. Fiatal kutatók a népi kultúráról*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 147–170.
- 2007a „...az igazságot tanították, s azétt tetszett, nem a pénzétt!” Szektásodási tendenciák a háromszéki protestáns cigányoknál. In: S. Lackovits Emőke – Szőcsné Gazda Enikő (szerk.): *Népi vallásssosság a Kárpát medencében 7. I. Sepsiszentgyörgy–Veszprém*, 321–336.
- 2007b Felekezeti és kulturális disszimiláció egy orbaiszéki falu cigányainál. In: Ilyés Sándor – Pozsony Ferenc (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 15. Lokalizások, határok, találkozások. Tanulmányok erdélyi cigány közösségekről*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 153–172.
- 2011a Természeti-kímélő mesterségek vonzásában. In: Uő.: *Hagyományok béklyójában. Tanulmányok a falusi életmódok és kényszerstratégiák témaköréből*. Székely Nemzeti Múzeum–Kriza János Néprajzi Társaság, Sepsiszentgyörgy–Kolozsvár, 13–154.
- 2011b A háromszéki cigányok lakókörnyezetének főbb sajátosságai. In: Uő.: *Hagyományok béklyójában. Tanulmányok a falusi életmódok és kényszerstratégiák témaköréből*. Székely Nemzeti Múzeum–Kriza János Néprajzi Társaság, Sepsiszentgyörgy–Kolozsvár, 271–286.
- 2011c Agrárhagyományok és adaptációs tendenciák Cófalván. In: Uő.: *Hagyományok béklyójában. Tanulmányok a falusi életmódok és kényszerstratégiák témaköréből*. Székely Nemzeti Múzeum–Kriza János Néprajzi Társaság, Sepsiszentgyörgy–Kolozsvár, 155–182.
- 2011d Társas gazdálkodási formák Kelemtelkén. In: Uő.: *Hagyományok béklyójában. Tanulmányok a falusi életmódok és kényszerstratégiák témaköréből*. Székely Nemzeti Múzeum–Kriza János Néprajzi Társaság, Sepsiszentgyörgy–Kolozsvár, 183–218.
- 2013 „Furfangos úri hunczutságok” és megszorítóintézkedések Székelyföldön a 20. század első felében. In: *Acta Siculica*. Sepsiszentgyörgy, 687–694.
- KINDA István (szerk.)
2007 *Orbaiszék változó társadalma és kultúrája*. (Zabolai Csángó Néprajzi Múzeum Kiadványai, 1.) Sepsiszentgyörgy

KISS Dénes

2001 Egy hetednapi adventista közösség kialakulása. A vallási konverziót befolyásoló tényezők. *Web Szociológiai Folyóirat*. 54 – 66.

2007 Vallásszociológia a posztkommunista Romániában. *Erdélyi Társadalom* V. (1) 195–220.

2009 Romii din Herculian și rolul religiei pentecostale în viața lor comunitară. In: Kiss Tamás – Fosztó László – Fleck Gábor (ed.): *Incluziune și excluziune. Studii de caz asupra comunităților de romi din România*. Editura Institutului Pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale–Kriterion, Cluj–Napoca, 119–144.

KISS Tamás

2009 Categorizare etnică și statut social la Valea Crișului, județul Covasna. In: Kiss Tamás – Fosztó László – Fleck Gábor (ed.): *Incluziune și excluziune. Studii de caz asupra comunităților de romi din România*. Editura Institutului pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale–Kriterion, Cluj–Napoca, 83–118.

KISS Tamás – BARNÁ Gergő

2012 *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében. Demográfiai és statisztikai elemzés.* (Műhelytanulmányok a romániai kisebbségekről, 43.) Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár

KISS Tamás – CSATA Zsombor

2004 Migrációs-potenciál vizsgálatok Erdélyben. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kriterion Könyvkiadó–RMD SZ Ügyvezető Elnökség, Kolozsvár, 91–125.

KISGYÖRGY Zoltán

1973 *Erdővidék*. Sepsiszentgyörgy

KOLUMBÁN Vilmos József (szerk.)

2005 *A Sepsi Református Egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei 1728–1790.* (Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok, 3.) Kolozsvári Református Teológiai Intézet–Erdélyi Református Gyűjtőlevéltár, Kolozsvár

KOLUMBÁN Zsuzsanna

2011 Házasságra eröltetés és családbontás az udvarhelyszéki református egyházmegyében a 19. század folyamán. In: *Csiki Székely Múzeum Évkönyve VII.* Csiki Néprajzi Múzeum, Csíkszereda, 263–276.

KONDOROSI Ferenc (szerk.)

1991 *Kapcsolat, környezet, közösség. Csíkszeredai antropológiai írások.* Politika + Kultúra Alapítvány, Budapest

KÓSA László

1990 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920).* Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen

KÓSA-SZÁNTHÓ Vilma

1978 Családszociológiai felmérés egy sepsiszentgyörgyi lakónegyedben. In: Imreh István (szerk.): *Változó valóság. Szociográfiai tanulmányok.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 93–112.

1980 A rokonságterminológia városiasodásának folyamata. In: Kós Károly – Faragó József (szerk.): *Népismereti dolgozatok 1980.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 147–158.

KÓS Károly, dr.

2011 Néprajzkutatásunk eredményei és feladatai a Székelyföldön. In: Uő.: *Néprajz és muzeológia.* Közzéteszi Kós Béla. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 28–39.

KÓS Károly – SZENTIMREI Judit – NAGY Jenő

1972 *Kászoni székely népművészet.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

KOTICS József

1993 Csendháborítás vagy a közösség bosszúja? A charivari szokása Rozsnyó kézműves közösségében a 19. században. *Néprajzi Látóhatár* II. (1–2) 153–160.

1999 Integráció vagy szegregáció? Cigányok a háromszéki Zabolán. *Korunk* X. (9) 75–83.

2001 *Mások tekintetében.* (A Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszék Könyvei, 4.) Miskolci Egyetem, Miskolc

KOVÁCS András, B.

2006 *Szétszabdalt Székelyföld. Háromszéki helytörténeti írások.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely

2011 *Szénacsínálás két zivatar közt. Székely gazdagondok a rendszerváltás korából (1991–2007).* Mentor Kiadó, Marosvásárhely

KOVÁCS KISS Gyöngy

2003 *Álló- és mozgóképek. Vázlat az erdélyi főnemességről. Visszaemlékezések, feljegyzések, beszélgetések, tanulmányok.* Korunk, Kolozsvár

KOVÁCS Piroska

2008 *„Orczád verítékével...” Máréfalva a történelem sodrában.* Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont–Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely

KOZMA Ferencz

1879 *A Székelyföld közigazgatási és közmívelődési állapota.* A Székely Mívelődési és Közigazgatási Egylet–Franklin-Társulat, Budapest

KÓVÁRY László

1842 *Székelyhon.* Kolozsvár

KRISTÓ Tibor

1999 *Kuláksors – székely kulákok története.* Státus Könyvkiadó, Csíkszereda

LÁSZLÓ Gyula – TORDAI Vilma

1995 *Egy székely család története.* (A Néprajzi Látóhatár Kiskönyvtára, 5.) Györffy István Néprajzi Egyesület, Debrecen

LÉTAY László

1984 Város – városközpont – városiasság. In: Egyed Péter (szerk.): *Változó valóság. Városkutató.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 136–145.

MAGYARI András

1997 *Gyergyóalfalu a történelem sodrában.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda

MAGYARI Nándor László

2011 Romák a székely skanzenben. *Korunk* III. f. XXII. (9) 51–57.

MAGYAROSI Sándor

1999 Cigány változások – események és folyamatok. *Keresztény Szó* X. (4)

MÁTHÉ János

1978 Egy magángazda székely falu életéből. In: Imreh István (szerk.): *Változó valóság. Szociográfiai tanulmányok.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 199–214.

2008 *Magyarhermány kronológiája (1944–1964).* Közreadja, a héttér tanulmányokat és a jegyzeteket írta László Márton. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

MIHÁLY János (szerk.)

2001 *Lövéte néprajzából I.* Pro-Print Nyomda, Lövéte

2010 *Gyalogosan a két Homoród mentén. Útirajz 2009–2010.* Udvarhelyszéki Kulturális Egyesület–Hargita Megyei Hagyományőrzési Forrásközpont, Székelyudvarhely

MIKLÓS Zoltán

2007a Lakáskultúra-váltás a sóvidéki Korondon. In: Barti Levente et al. (szerk.): *Acta Siculica*. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 657–676.

2007b Az agrárhagyományok éltetése Korondon. In: Hermann Gusztáv Mihály – Kolumbán Zsuzsa – Róth András Lajos (szerk.): *Areopolisz. Történelmi és társadalomtudományi tanulmányok VII*. Udvarhelyszék Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely, 279–314.

2013 *Gazdasági stratégiák és társadalomszerkezet változása Korondon*. PhD értekezés. BBTE Bölcsészettudományi Kar, Hungarológiai Doktori iskola, Kolozsvár

MILLEKER Rezső

1939 A székely tízesek. *Debreceni Szemle* XIII. (1) 1–40.

MIRK Szidónia

2007 Magyar–román vegyes házasságok Zabolán a polgári anyakönyvek tükrében. In: Kinda István – Pozsony Ferenc (szerk.): *Orbaiszék változó társadalma és kultúrája*. Kriza János Néprajzi Társaság–Csángó Néprajzi Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 273–288.

MOHAY Tamás

2000 Egyének és életutak. In: Paládi-Kovács Attila (főszerk.): *Társadalom. Magyar Néprajz VIII*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 760–790.

NAGY Olga (szerk.)

2000 *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár

NAGY Olga – NAGY Ödön

2000 Havad erkölcsi élete. In: Nagy Olga (szerk.): *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 387–410.

NAGY Ödön

1982 A havadi parasztcsalád szerkezete. Fejezet Havad község monográfiájából. In: Herédi Gusztáv (szerk.): *Metamorphosis Transsylvaniae. Korunk Évkönyv 1982*. Kolozsvár–Napoca, 178–195.

2000a A havadi család. In: Nagy Olga (szerk.): *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 59–102.

2000b Népi joghagyományok. In: Nagy Olga (szerk.): *Változó népi kultúra. Társadalomnéprajzi vizsgálat Havadon*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 33–386.

NAGY Zsolt

2013a A mítosz mint reprezentáció és a mitizálás mint elbeszélői stratégia. Egy 19. századi maroszekei pomológus életpályájának narratív megjelenítése. *Belvedere Meridionale* XXV. (2) 6–21.

2013b Egy muszáj-Herkules néprajzi gyűjtőtevékenysége. Fülöp Dénes 1976-os kézírata. *Művelődés* LXVI. (7) 14–19.

2013a A halott-tisztelet kegyeleti helyszínei – Társadalmi differenciálódás és a nemzeti szervezeti nyomai a gezesi temetőben. In: *Acta Siculica*. Sepsiszentgyörgy, 721–738.

NOVÁK Csaba Zoltán – TÓTH-BARTOS András – KELEMEN Kálmán Lóránt

2013 *Újjászületés, Háromszékből Kovászna. Kovászna Megye megszerzése és intézményesülése 1968–1972*. Háromszék Vármegye Kiadó–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

NOVÁK Károly István

2010 *Azok a boldog békeidők Székelyudvarhelyen*. Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont, Székelyudvarhely

OLÁH Sándor

2001 *Csendes csatatér. Kollektívizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2004 *Falusi láttelepek (1991–2003)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2008 *Kivizsgálás. Írások az állam és a társadalom viszonyáról a Székelyföldön, 1940–1989*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

OLIVERA Martin

2012 *Romanes. Tradiția integrării la romii gabori din Transilvania*. Editura Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca

ORBÁN Balázs

1868–1873 *Székelyföld leírása történelmi, régészeti, természetrajzi s népmeszei szempontból I–VI*. Pest

1971 *Székelyföld képekben*. A bevezető tanulmányt írta, a fényképeket másolta Erdélyi Lajos. Sütő András előszavával. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1993 *Orbán Balázs összes fényképe a Székelyföldről*. A bevezető tanulmányt írta Erdélyi Lajos. Balassi Kiadó–Magyar Fotográfiai Múzeum, Budapest

OZSVÁTH Imola

2009 *Lámpások voltunk... Udvarhelyszéki pedagógusok élettörténete.* Sajtó alá rendezte és a kísérő tanulmányt írta Ozsváth Imola. Mentor Kiadó, Marosvásárhely

PÁL Judit

1999 *Procesul de urbanizare în scaunele secuiești în secolul al XIX-lea.* Cluj-Napoca

2003 *Városfejlődés a Székelyföldön 1750–1914.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

PÁL-ANTALSándor

2001 *Karcfalva múltjából.* Alutus Kiadó. Csíkszereda

PÁL-ANTAL Sándor – ÖRDÖG Imre – BALÁZS Dénes – MIKLÓS Márton

2006 *Csikmadaras. Egy felcsíki falu múltja és jelene. Második bővített kiadás.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely

PILLICH László – VETÉSI László (szerk.)

1987 *Leírtam életem... Népi önéletírások.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

POTSA József

1899 *Háromszék vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállásának ünnepére.* Sepsiszentgyörgy

POZSONY Ferenc

1981 *Virrasztóbeli keserves nótáink". Népballadák közössége és szertartása. Korunk XL. (10) 735–738.*

1984 *Álomvíz martján. Fekete-ügy vidéki magyar népballadák.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

1993 *A háromszéki magyar ajkú cigányok vallásos hitélete.* In: Barna Gábor (szerk.): *Cigány népi kultúra a Kárpát-medencében.* (Cigány Néprajzi Tanulmányok, 1.) Magyar Néprajzi Társaság–Mikszáth Kiadó, Budapest–Salgótarján, 76–80.

1998 *Változások az erdélyi cigány társadalom életében.* In: Bari Károly (szerk.): *Tanulmányok a cigányságról és hagyományos kultúrájáról.* Petőfi Sándor Művelődési Központ, Gödöllő, 111–118.

2000a *„Adok nektek aranyvesszőt...” Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

- 2000b A szentsír állítása és őrzése Erdélyben. In: Uő.: „Adok nektek aranyvesszőt...” *Dolgozatok erdélyi és moldvai népszokásokról*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 8–18.
- 2002 *Zabola*. Száz magyar falu könyvesháza Kht. Budapest
- 2003 Magyarok, románok, cigányok a háromszéki Zabolán. In: Bakó Boglárka (szerk.): *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 109–138.
- 2006 A gazdasági év szokásai. In: Uő.: *Erdélyi népszokások. Egyetemi jegyzet*. KJNT–BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, 235–280.
- 2007 Emlékkünnepségek Erdélyben és Háromszéken. In: Cziprián-Kovács Lóránd – Kozma Csaba (szerk.): *Háromszékiek Háromszékről*. Státus Kiadó, Sepsiszentgyörgy–Csíkszereda, 210–238.
- 2007b Etnikai és demográfiai folyamatok Zabolán. In: Kinda István – Pozsony Ferenc (szerk.): *Orbaiszék változó társadalmá és kultúrája*. Kriza János Néprajzi Társaság–Csángó Néprajzi Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 237–272.
- 2009 A vasárnap szerkezete egy székely kisvárosban és községben. In: Keszeg Vilmos – Pozsony Ferenc – Tötszegi Tekla (szerk.): *A fiatalok vasárnapja Európában*. BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 128–153.
- 2011a Társadalmi változások Orbaiszék településein (1850–2010). In: Kinda István (szerk.): *Beavatás. Tanulmányok a zabolai Fiala Néprajzkutatók Szemináriumainak anyagából (2008–2011)*. Kriza János Néprajzi Társaság–Csángó Néprajzi Múzeum, Kolozsvár–Zabola, 11–56.
- 2011b Páva társadalomtörténete 1567–2010. In: Jakab Albert Zsolt – Pozsony Ferenc (szerk.): *Páva. Tanulmányok egy orbaiszéki faluról*. Kriza János Néprajzi Társaság–Csángó Néprajzi Múzeum, Kolozsvár–Zabola, 9–56.
- 2012 *Zabola. Egy polgárosult orbaiszéki falu kulturális öröksége*. Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy
- 2013 Erdélyi tájházak a változó kultúrpolitikák sodrában. In: Bereczki Ibolya (szerk.) *Erdélyi tájházak és néprajzi gyűjtemények*. Magyarországi Tájházak Szövetsége–Kriza János Néprajzi Társaság, Noszvaj, 6–13.

- POZSONY Ferenc – ANGHEL Remus Gabriel (szerk.)
1999 *Modele de conviețuire în Ardeal. Zăbala*. Asociația Etnografică Kriza János, Cluj
- POZSONY Ferenc – BALOGH Ferenc (szerk.)
1999 Tájházak fejlesztésének lehetőségei Erdélyben. *Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* IX. (3–4)
- POZSONY Ferenc – BORBÉLY Éva (szerk.)
1997 Tájházak, vidéki múzeumgyűjtemények fejlesztésének lehetőségei. *Kriza János Néprajzi Társaság Értesítője* VII. (1–2).
- POZSONY Ferenc – SZABÓ Árpád Töhötöm (szerk.)
2004 Anyakönyves vizsálatok erdélyi településeken. In: Pozsony Ferenc – Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 12*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár
- RÁDULY János
1975 *Kibédi népballadák*. Gyűjtötte, bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Ráduly János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1979 *Ehindultam hosszú útra. A kibédi Majlát Józsefné Ötvös Sára népballadái*. Gyűjtötte, bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel ellátta Ráduly János. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1987 *Mikor a szolgának telik esztendeje. A kibédi gazdai szolgák életéből*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- ROSTÁS Zoltán (szerk.)
1989 *Hát ide figyelj, édes fiam. Esszék az ifjúság-kutatás köréből*. Albatrosz Könyvkiadó, București
- SALAMON Anikó (szerk.)
1979 *Így teltek hónapok, évek... Ör életrajz*. A szövegeket válogatta és gondozta, az előszót és a jegyzeteket írta Salamon Anikó. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- SALLÓ Szilárd
2010 A Csíki Székely Múzeum pásztorbotjainak mintakincse. In: Murányi János (szerk.): *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2009*. Csíki Székely Múzeum–Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 59–120.
- 2011 Egy csíkmadarasi bács gazdasági kapcsolathálójának vizsgálata. In: Kelemen Imola (főszerk.): *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2011*. Csíki Székely Múzeum–Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 277–298.

- 2012a Egy csíkmadarasi család lakáskörülményei, lakásuk tárgyi ellátottságának tükrében. In: Kelemen Imola (főszerk.): *A Csíki Székely Múzeum Évkönyve 2012*. Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, 333–351.
- 2012b Egy naskalati eszténa eszköztárának vizsgálata. *Erdélyi Múzeum* 77. (4) 118–140.
- 2013 Egy csíkmadarasi bács gazdasági kapcsolathálójának vizsgálata. In: Farkas Judit (szerk.): *Kolozsvártól Pécsig, a yaoitól a juhászatig – Néprajzi-kulturális antropológiai tanulmányok két doktori iskolából*. L'Harmattan, Pécs, 189–206.

SCHEINT G. Daniel

- 1833 *Das Land und Volk der Szekler in Siebenbürgen in physischer, politischer, statistischer und geschichtlicher Hinsicht*. Pest
- 2012 *Az erdélyi székelyek földje és népe természeti, politikai, statisztikai és történelmi szempontból (1833)*. Fordította: Boér Laura. Előszó: Zepezčaner Jenő. Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy

SEPSISZÉKI NAGY Balázs

- 1998 *Székelyföld falvai a XX. század végén I. Háromszék, Kovászna megye*. Nap Kiadó, Budapest
- 2000 *Székelyföld falvai a XX. század végén II. Csík-, Kászon- és Gyergyószék, Hargita megye*. Nap Kiadó, Budapest
- 2003 *Székelyföld falvai a XX. század végén III. Udvarhelyszék, Hargita megye*. Nap Kiadó, Budapest
- 2006 *Székelyföld falvai a XX. század végén IV. Marosszék, Aranyosszék*. Nap Kiadó, Budapest

SZABÓ Árpád Töhötöm

- 2009 *Kooperáló közösségek. Munkavégzés és kapcsolatok a falusi gazdaságban*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- 2013 *Gazdasági adaptáció és etnicitás. Gazdaság, vidékiség és integráció egy erdélyi térségben*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Krizsa János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

SZENTIVÁNI Mihály

- 1986 *Gyaloglat Erdélyben*. Európa Könyvkiadó, Budapest

SZÓCS Levente

- 2011 *20. századi gyergyói népi önéletrajzok. A népi önéletírás funkciói*. BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék–Krizsa János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

SZŐCSNÉ GAZDA Enikő

2001 *Erkölc és közösség. Orbai széki erkölcsirányítás a XVII–XIX. században.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2006 Feltorjai jobbágylakások berendezése a 19. század elején. In: Boér Hunor (szerk.): *Acta III.* T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 29–34.

2009 Törvény és szokás viszonya. A háromszéki hozomány példája. In: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történettudományok köréből.* ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 434–446.

TAKÁCS Péter

2002 *Háromszék parasztvallomásai 1820-ból.* Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen

2011 *Háromszéki parasztvallomások 1785-ből.* Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen

2012 *Csik-, Gergyó-, Kászonszék és Aranyosszék parasztvallomásai 1820-ból.* Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen

TAMÁSI Gáspár

1970 *Vadon nőtt gyöngyvirág.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

TÁNCZOS Vilmos

1998 Kettős hatalmi szerkezet a Székelyföldön. *Magyar Kisebbség* IV. 2. (12.) 339–362.

TARISZNYÁS Márton

1982 *Gyergyó történeti néprajza. Tíz tanulmány.* Kós Károly előszavával. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

TESFAY Sába

2007 „Mi vagyunk a kalapos gábor cigányok, akik nem isznak...” A gábor cigány közösség belső kapcsolatait szabályozó kognitív sémák. In: Bakó Boglárka – Papp Richárd – Szarka László (szerk.): *Minden napi előítéletek. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet Évkönyve.* Balassi Kiadó, Budapest, 65–90.

TIVAI NAGY Imre

1996 *Emlékezés régi csíkiakról.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda

TÓFALVI Zoltán

1982 A Temesváron élő atyhaiak közössége. In: Herédi Gusztáv (szerk.): *Metamorphosis Transsylvaniae. Korunk Évkönyv 1982.* Kolozsvár, 9–38.

- 1984 A Temesváron élő atyhaiak közössége. In: Egyed Péter (szerk.): *Változó valóság. Városkutató. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 10–53.*
TOMA Stefánia
- 2011 A túlsordult teli pohár és az etnikai konfliktusok esete Romániában. *Pro Minoritate.* (3). 123–143.
- TÓTH Szabolcs Barnabás
- 2011 *A háromszéki önkéntes tűzoltók múltja és jelene.* Háromszék Vármegye Kiadó, Sepsiszentgyörgy
- TÚROS Endre
- 1995 *Változásban? Elemzések a romániai magyar társadalomról.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
- TÜDŐS S. Kinga
- 2003 *Hadviselő székelyek végrendeletei. Erdélyi testamentumok I. Háromszék.* Válogatta, a bevezető tanulmányt írta és jegyzetekkel összeállította Tüdős S. Kinga. Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- ÚJFALVY Sándor
- 1941 *Mezőkövesdi Újfalvy Sándor emlékiratai I.* Szerkesztette Gyulai Farkas. Kolozsvár
- VAJDA András
- 2008 *Minden poklokon keresztül.* Sajtó alá rendezte és a kísérő tanulmányt írta Vajda András. Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- VARGA E. Árpád
- 1998 *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája I. Kovászna, Hargita és Maros megye. Népszámlálási adatok 1850–1992 között.* Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda
- VÁMSZER Géza
- 2000 *Helytörténeti adatok a hajdani Csík vármegye (Csík, Gyergyó és Kászon) településtörténetéhez.* Pallas-Akadémia, Csíkszereda
- 2007 *Csík vármegye településtörténete. Helytörténeti adatok.* Jegyzetekkel ellátta Szócs János. Pallas-Akadémia, Csíkszereda
- VENCZEL József
- 1936 Néhány adat a székely kivándorlás háttéréről. *Hitel* I. 4. Lásd Venczel 1988: 101–107.
- 1937 Öt Oltmenti székely község népmozgalma. *Hitel* II. (1) 31–44. Lásd Venczel 1980: 106–118.
- 1942a A székely kérdés lényege. *Ellenzék* 1942. október 24.
- 1942b A székely népfesleg. *Hitel* 1942. 1. Lásd Venczel 1988: 108–122.

- 1980 *Az önismeret útján. Tanulmányok az erdélyi társadalomkutatás köréből.* Bevezetővel és jegyzetekkel ellátta Imreh István. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest
- 1988 *Erdélyi föld – erdélyi társadalom. Válogatott írások.* Szerkesztette Székely András Bertalan. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- 1993 *A falumunka útján. Válogatott írások.* A bevezetőt Katona Ádám írta. Válogatta, szerkesztette és a záró tanulmányt írta Székely András Bertalan. Orbán Balázs Közművelődési Egyesület, Székelyudvarhely–Budapest
- VISY Zsolt (szerk.)
- 2008 *Tanulmányok Énlaka történetéről és kultúrájáról.* Pro Énlaka Alapítvány–Pécsi Tudományegyetem Régészeti Tanszék, Énlaka–Pécs
- VITOS Mózes
- 2003 *Csíkmegyei füzetek. Adatok Csíkmegye leírásához és történetéhez* I–II. Hargita Kiadóhivatal, Csíkszereda
- VOFKORI László
- 1978 A településhálózat és a városiasodási folyamat az Udvarhelyi-mendencében. In: Imreh István (szerk.): *Változó valóság. Szociográfiai tanulmányok.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 263–279.
- 1984 A társadalmi mobilitás, a foglalkozási-területi átrendeződés vetületei Székelyudvarhelyen. In: Egyed Péter (szerk.): *Változó valóság. Városkutatás.* Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 178–201.
- ZAKARIÁS Erzsébet
- 2000 *Asszonyélet Erdővidéken.* Mentor Kiadó, Marosvásárhely
- ZEPECZANER Jenő
- 2012 Előszó a magyar kiadáshoz. In: Scheint, Daniel G.: *Az erdélyi székelyek földje és népe természeti, politikai, statisztikai és történelmi szempontból (1833).* Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 5–18.
- ZSUPOS Zoltán
- 1988 Az erdélyi taxás fiskális cigányok 1783-as összeírása. *Néprajzi Értesítő* 1985–1988. LXVII–LXX. 129–193.